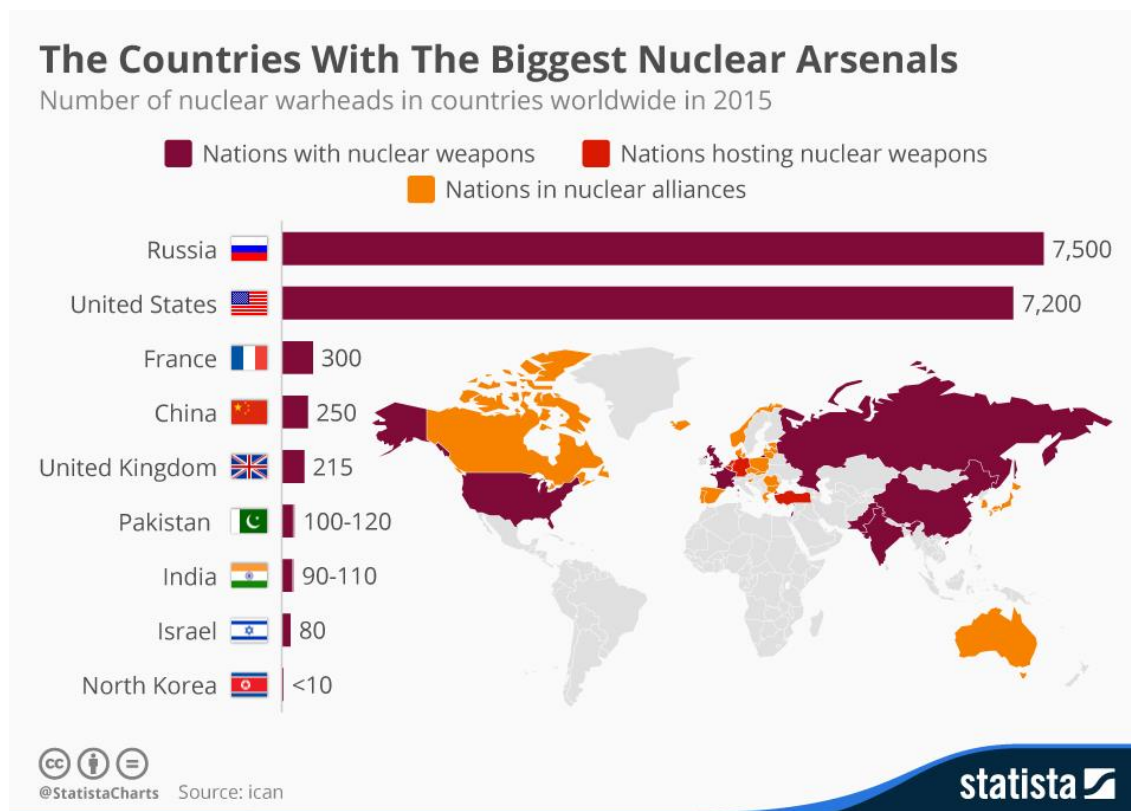

Róna Bence

az ÓNSZ Közjogi Tagozatának alumni tagja

A nukleáris fegyverek joga

1

1. ábra - A Föld nukleáris arzenáljai

I. Bevezetés

A nemzetközi béke és biztonság megteremtésének gondolata már több mint egy évszázada terítéken van a nemzetközi kapcsolatokban. 1899-ben, Hágában rendezték meg az első Nemzetközi Békekonferenciát azzal a céllal, hogy multilaterális egyezményeket dolgozzanak ki a háborúk megakadályozására, a konfliktusok békés megoldására és a hadviselés szabályaira vonatkozóan.² Azóta sokat fejlődött a technika, és a nukleáris fegyverek megalkotásával, és későbbi elterjedésével egy páratlan pusztító erővel rendelkező eszköz került a nemzetközi porond szereplőinek kezébe. Ebből kifolyólag nem meglepő, hogy a második világháborút lezáró, tragikus események után, a hidegháború ideje alatt megindult a

¹https://d28wbuch0jlv7v.cloudfront.net/images/infografik/normal/chartoftheday_3653_the_countries_with_the_biggest_nuclear_arsenals_n.jpg

² Liwa-Horváth Krisztina (ford.): Alapvető tények az ENSZ-ről, Magyar ENSZ Társaság, 2013, 23. o.

nukleáris leszerelésre irányuló nemzetközi erőfeszítés. A nukleáris leszerelés megvalósítása alapvető feltétele annak, hogy a nukleáris energiát kizárólag békés célokra használják fel, azonban ez csak egy hosszú, fokozatos folyamat eredményeként valósulhat meg.³ Helytálló az a megállapítás, hogy az atomban rejlő energia felhasználhatóságának felfedezésével az emberiség egy Janus-arcú eszköz birtokába jutott. Egyrészt a napjainkba is egyre növekvő „energia-éhség” kezelésének egyik -bár sokszor vitatott- hatékony eszköze, másrészt előidézhethet „soha nem látott mértékű pusztítást is”.⁴

A nemzetközi közösség és a nemzetközi jog három jelentős aspektusból foglalkozik a nukleáris energia kérdéssel:⁵

- a) a haditechnikai alkalmazás;
- b) az ipari felhasználás, és ezzel összefüggésben a költség-igényesség okán szükséges nemzetközi együttműködés;
- c) a nukleáris tevékenységekkel összefüggő káros következményekkel, amelyek a nukleáris tevékenységet végző államon kívül, annak határain túl is jelentkezhetnek.

A nukleáris arzenálok elterjedése jogi szempontból új kihívást jelentett, hiszen egyrészt tisztázni kellett, hogy az új fegyverekre alkalmazhatók-e a korábbi normák -s ha igen, mennyiben-, másrészt e fegyverekhez kötődő sajátos viszonyok szükségessé tették külön jogi szabályozás megalkotását.⁶ A korai jogirodalomban megoszlottak a vélemények az „atomfegyverek” jogi helyzetét illetően -elsősorban azért, mert expressis verbis speciális nemzetközi szerződés a mai napig nem mondta ki a tilalmat-, mindazonáltal a *ius in bello*, vagyis a fegyveres összeütközések jogának, különösen a humanitárius jognak az idevágó normái valójában már a kezdetektől vonatkoztathatók voltak e fegyverekre.⁷

Az atomfegyverek katonai célú felhasználásának két fő problémaköre a leszerelés és a proliferáció. A leszerelés joga az alábbi kérdésekkel foglalkozik:

- a) a nukleáris fegyverek felhasználásának tilalma, korlátozása;
- b) nukleáris fegyverek és azok szállítórendszereinek gyártásnak tilalma;
- c) nukleáris anyagok fegyverek céljaira történő előállításának tilalma;
- d) meglévő nukleáris fegyverkészletek megsemmisítése.⁸

³ *Lamm Vanda*: A nukleáris energia hasznosításának nemzetközi jogi kérdései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983, 10. o.

⁴ *Lamm*, 1983, 15. o.

⁵ Uo.

⁶ *Lamm* i.m., 1983, 16. o.

⁷ *Lamm* i.m., 1983, 17. o.

⁸ *Lamm* i.m., 1983, 53-54. o.

A nukleáris energia sajátosan veszélyes jellegéből fakadóan nem csak a fegyverek felhasználása, hanem azok gyártása, birtoklása, szállítása, és az azokkal folytatott kísérletek is komoly veszélyt jelenthetnek a nemzetközi béke és biztonság mellett a környezetre, sőt egyes közösségek társadalmára, gazdaságára is.⁹ Az atomfegyverekkel kapcsolatban továbbra is problémákra ad okot a fegyverek számának csökkentése, az atomsorompó-rendszer megvalósíthatóságának fenntartása, a ballisztikus rakéták és rakétavédelmi rendszerek fejlesztésének és terjedésének a megakadályozása.¹⁰ A többoldalú nemzetközi erőfeszítések mellett kiemelt jelentőséggel bír, ha az atomfegyverrel rendelkező hatalmak -elsősorban a hideghabárú alatt a két szuperhatalom- kötnek kétoldalú megállapodásokat, amik jelentősen csökkentették az atomháború veszélyét.¹¹

Jelen dolgozat a nemzetközi atomjog katonai felhasználással kapcsolatos szabályait vizsgálja. Először elemzem az ENSZ szerepét, majd górcső alá veszem a nemzetközi szerződési jog vonatkozó főbb szabályait. Ezeket követően a Nemzetközi Bíróság releváns esetjogát elemzem.

Az nukleáris leszerelés nemzetközi szerződési jogában elsősorban a robbanófejek, a szállító- és célba juttató eszközök számának csökkentése, a nukleáris fegyverek birtoklásának, átadásának, fejlesztésének, tesztelésének, elterjedésének korlátozása, és nukleáris fegyvermentes övezetek létrehozása jellemző. Vagyis jelenleg nem létezik kifejezett, univerzális, átfogó, és minden kérdésre kiterjedő, kodifikált tilalmi rendszer az atomfegyverek bevetésére vonatkozóan. Azonban a dolgozatban elemzésre kerül a releváns nemzetközi bírói gyakorlat és a nemzetközi szokásjog szabályai is. Utóbbi két normarendszeren -és a fegyveres összeütközések jogán, különös tekintettel a humanitárius jogon- keresztül feltevésem szerint megállapítható, hogy fő szabály szerint nem egyeztethető össze a nemzetközi joggal az atomfegyverek használata.

A téma kiválasztására az ösztönzött, hogy véleményem szerint a nukleáris jog a nemzetközi jog egyik legizgalmasabb területe, ráadásul kiemelt jelentőségénél fogva mindenkor aktuális. Valamint külön időszerűvé teszi, hogy napjainkban bővült az ide vonatkozó Nemzetközi Bírósági esetjog, illetve a nemzetközi kapcsolatokban is új lendületet kapott a leszerelés iránti igény.

II. Az Egyesült Nemzetek Szervezete a nukleáris leszerelés folyamatában

⁹ Lamm i.m., 1983 54. o.

¹⁰ Liwa-Horváth i.m. 150. o.

¹¹ Liwa-Horváth i.m. 151. o.

Az ENSZ alapítása óta törekszik a multilaterális leszerelés és fegyverkorlátozás előmozdítására a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében.¹²

II.1. A Szervezet céljai, elvei

Az ENSZ Alapokmány I. fejezete fejt ki az Szervezet céljait és elveit.¹³ E célok között legfontosabbak a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatok fejlesztése, és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedések foganatosítása.¹⁴ Továbbá a „*Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe*”, kiegészülve azzal, hogy a szervezet összes tagja köteles az Alapokmányban vállalt kötelezettségeit jóhiszeműen teljesíteni.¹⁵ E követelmények és alapelvek egy általános célt határoznak meg a Szervezet és a tagok számára. Ennek értelmében minden részes államnak arra kell törekednie, hogy előmozdítsa a nemzetközi béke és biztonság ügyét minden lehetséges eszközzel. Továbbá e követelmények negatív megközelítésből úgy foglalhatók össze, hogy minden államnak tartózkodnia kell a kötelezettségei rosszhiszemű megszegésétől, valamint minden olyan cselekménytől, amely a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetheti. Ezek az alapelvek természetesen megjelennek a nemzetközi leszerelésről szóló dokumentumokban, ennél fogva alapvető elvi bázisát jelentik a nukleáris fegyverek elterjedésével és alkalmazásával kapcsolatos nemzetközi erőfeszítéseknek is.

II.2. A nukleáris joggal foglalkozó fontosabb szervezetek

II.2.1. Közgyűlés

Az Alapokmány elsődlegesen a Közgyűlésre ruhazza a felelősséget a leszerelést illetően (11. cikk).¹⁶ E cikk úgy rendelkezik, hogy a „*Közgyűlés megvizsgálhatja a nemzetközi béke és biztonság fenntartására irányuló együttműködés általános elveit, ideértve a leszerelést és a fegyverkezés szabályozását irányító elveket és ilyen elvek tekintetében ajánlásokat tehet a Szervezet tagjainak vagy a Biztonsági Tanácsnak*”. Tehát a Közgyűlésnek nincs közvetlen felhatalmazása arra, hogy a leszereléssel kapcsolatban kötelező nemzetközi normákat

¹² Liwa-Horváth i.m. 146. o.

¹³ Liwa-Horváth i.m. 24. o.

¹⁴ ENSZ Alapokmány I. fejezet 1. cikk 1. és 2. pontok

¹⁵ ENSZ Alapokmány I. fejezet 2. cikk 2. és 3. pontok

¹⁶ Liwa-Horváth i.m. 147.o.

alkosson, hanem az ilyen normák megalkotására tehet kezdeményezést. Amint arra alább kitérek, a Közgyűlés több alkalommal élt is javaslattételi jogával. A Közgyűlés két bizottsága foglalkozik leszerelési kérdésekkel:

a) **Első (Leszerelés és Nemzetközi Biztonság) Bizottság**, amely a Közgyűlés rendes ülészakáival párhuzamosan végzi tevékenységét, és a Közgyűlés napirendjén szereplő minden leszerelési kérdéssel foglalkozik;

b) ezzel szemben a **Leszerelési Ügyek Hivatala** (United Nations Office For Disarmament Affairs) egy speciális kérdésekkel foglalkozó, szakosított tanácskozó testület, amely évente három héten át ülésezik.¹⁷

II.2.1.1. Az Első Bizottság

A Bizottság napirendjén régóta terítéken van a nukleáris fegyverek kérdésének egyik kritikus pontja, a Közel-Kelet kérdése, pontosabban az a javaslat, hogy a régióban egy nukleáris fegyvermentes övezetet alakítsanak ki.¹⁸ Ez egy különösen progresszív lépés lenne, tekintve, hogy a térségben Izrael feltehetően rendelkezik nukleáris fegyverekkel, azonban mindeddig nem volt hajlandó a nemzetközi leszerelési erőfeszítésekben részt venni. Jóllehet e hozzáálláson egy bizottsági határozat nem fog változtatni, mindazonáltal ez egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a nemzetközi közösségben legalább felvetés szintjén folyamatosan jelen van a nukleáris robbanóeszközök terjedésének megakadályozása iránti igény, aminek pozitív hozadéka, hogy a téma a felszínen marad.

Továbbá több állam közös javaslatként folyamatosan napirenden tartja egy a nukleáris fegyverek használatát tiltó nemzetközi egyezmény kidolgozásának vízióját is.¹⁹

A Bizottság 71-ik ülészakája arra is felhívta a figyelmet, hogy még mindig nagyon messze járunk egy nukleáris tömegpusztító fegyverek nélküli világhoz, ezért a nemzetközi jog egyik prioritásaként kell tekinteni arra, hogy lépcsőfokról lépcsőfokra közelebb kerüljünk a végső cél eléréséhez. Ennek ellenére le kell szögezni, hogy e javaslatok rendszerint kevés támogatásra találnak, különösen az atomhatalmak részéről. Valamint a valós, háttérben meghúzódó politikai motivációik is sokszor megkérdőjelezhetők, olykor hiányzik a szavak és a tettek összhangja, csak hogy e jelenségek vizsgálata nem célja jelen dolgozatnak. Az imént felvázolt okokból kifolyólag egyelőre a Bizottságban felmerülő ilyen jellegű

¹⁷ Uo.

¹⁸ A/C.1/71/L.1, Establishment of a nuclear-weapon-free zone in the region of the Middle East. Bár a határozat Egyiptom kezdeményezése, és nyilvánvalóan nem mentes a politikai motivációktól, ennek ellenére hosszabb távon lehetnek pozitív hozadékaik, hiszen az elérendő cél mindenképpen figyelemre méltó.

¹⁹ A/C.1/71/L.10 Convention on the Prohibition of the Use of Nuclear Weapons. Bár más államok jegyzik e javaslatot, a politikai színezettel kapcsolatban itt is elmondható az, ami a Közel-Kelettel kapcsolatban.

kezdeményezések nemzetközi jogi szempontból inkább szimbolikus jelentőséggel bírnak, mintsem gyakorlati eredménnyel.

II.2.1.2. A Leszerelési Ügyek Hivatala

Az UNODA (Leszerelési Ügyek Hivatala) az eredetileg 1998-ban, az ENSZ főtitkára által életre hívott szervezet – eredeti elnevezéssel *Department for Disarmament Affairs* – 2007-ben kapta jelenlegi nevét (*United Nations Office for Disarmament Affairs, UNODA*).²⁰ A Hivatal feladata többek között, hogy elősegítse a nukleáris leszerelést, a non-prolifерációt, és az egyéb –különösen a tömegpusztító- fegyverek leszerelésére vonatkozó rezsimek erősítését.²¹ Ennek keretében e Hivatal hajtja végre a Közgyűlés döntéseit leszerelési ügyekben.²² Továbbá e szerv segíti az **Első Bizottságot**, és a **Leszerelési Konferenciát** (Conference on Disarmament) feladataik ellátásában.²³

II.2.2. Leszerelési Konferencia

A tagállamok képviselőiből álló multilaterális fórum a leszerelési megállapodások ügyével foglalkozik.²⁴ E szerv tárgyalta meg az átfogó atomcsend-szerződést. Mivel kényes, az államok nemzetbiztonsági érdekeit is érintő kérdésekkel foglalkozik, ezért döntéseit konszenzussal hozza.²⁵

II.2.3. Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA)

Támogatja az atomenergia békés felhasználását, és védelmezi azt a katonai célú felhasználás ellen.²⁶ Jelentős szerepe van az atomfegyverek elterjedését megakadályozó egyezményben²⁷ részt vevő államok nukleáris programjainak ellenőrzésében.

II.2.4. Az Átfogó Atomcsendszerződés Szervezete Előkészítő Bizottsága (CTBTO)

Az 1996-ban elfogadott atomcsendszerződést (Comprehensive Nuclear-test-Ban Treaty) 2010 végéig 181 állam írta alá. Azonban a hatálybalépéshez mind a 44 nukleáris technológiával rendelkező államnak szignálnia kell, de ezt eddig nem tette meg Kína, Észak-Korea,

²⁰ United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA), <https://www.un.org/disarmament/about/> (2017. 01. 26.)

²¹ Uo.

²² Liwa-Horváth i.m. 150. o.

²⁴ Bruhács János: Nemzetközi jog II. Különös rész, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2011, 293. o.

²⁵ Liwa-Horváth i.m. 150. o.

²⁶ Liwa-Horváth i.m. 84. o.

²⁷ 1968. évi szerződés az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról

Egyiptom, Indonézia, India, Irán, Izrael, Pakisztán és az Egyesült Államok sem.²⁸ A **CTBTO** feladata, hogy előmozdítsa a teljes atomcsendszerződés hatálybalépését.

II.2.5. Egyéb szervek

Az **UNIDIR** kutatásokat végez a leszerelés területén, míg a **Leszerelési Kérdések Tanácsadó Testülete** a főtitkár tanácsadó szerve a leszereléssel és fegyverkorlátozással kapcsolatos kérdésekben, továbbá tanácsot ad az **ENSZ Leszerelési Információs Program** ajánlásainak megvalósítására.²⁹

III. A nukleáris fegyverek szerződési joga

Az erőszakkal való fenyegetés egyik formája a nagyarányú fegyverkezés, mivel kétségtelenül fokozza a nemzetközi feszültséget.³⁰ Kétséget kizáró tény, hogy a nukleáris fegyverkezési programok jelentős költséggel, humán tőke befektetéssel és rengeteg kutatás-fejlesztéssel megvalósuló projektek, továbbá számottevően növelik a programot megvalósító állam katonai erejét, politikai mozgásterét a nemzetközi térben, ennél fogva egyértelműen nagyarányú fegyverkezésnek minősíthetők. Ebből következik, hogy a nemzetközi stabilitás szempontjából esszenciális jelentősége van az ide vonatkozó nemzetközi megállapodásoknak. Az ENSZ megalakulása óta a fegyverkorlátozási és leszerelési tárgyalásokat, és az ezek eredményeként megszülető szerződéseket az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:

- a) univerzális;
- b) regionális;
- c) bilaterális.³¹

III.1. Bilaterális szerződések

A hatvanas évek második felétől a bipoláris világrend logikája alapján a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kompromisszumai mentén hozták létre az „egymás helyébe lépő szerződések sorozatát” kialakító kétoldalú szerződési rendszert, ami elsősorban a nukleáris fegyvereket célba juttató eszközök korlátozását célozta, és bilaterális jellege ellenére alapvetően befolyásolta a nemzetközi kapcsolatokat.³² Az e körbe tartozó fontosabb szerződések az alábbiak:

²⁸ *Liwa-Horváth* i.m. 84. o.

²⁹ *Liwa-Horváth* i.m. 150. o.

³⁰ *Bokorné Szegő Hanna*: Nemzetközi jog, Aula Kiadó, Budapest, 2003, 351. o.

³¹ *Bokorné* i.m. 352. o.

³² *Bruhács* i.m., 2011, 294. o.

- ABM-szerződés³³
- SALT-I. tárgyalások³⁴
- SALT-II.³⁵
- INF-egyezmény³⁶
- START-szerződések³⁷

III.1.1. ABM-szerződés

A rakétaelhárító rendszerek tilalmáról szóló szerződést 1972. május 26-án írták alá, hatályba pedig azonos év október 3-án lépett.³⁸ 2002. június 13-án a szerződést az Egyesült Államok felmondta arra hivatkozással, hogy az Oroszországgal való kapcsolatainak többé nem kell egymás kölcsönös megsemmisítésének fenyegetésén alapulnia.³⁹ Ennek ellenére a megállapodás megkötése idején a nemzetközi biztonság szempontjából jelentős, progresszív lépés volt. Ugyanis a felek felismerték, hogy egy teljes rakétavédelmi rendszer valójában destabilizálja a kölcsönös elrettentés politikáját, mivel egy esetleges atomcsapás esetén a másik fél nem lenne képes sikeres ellentámadásra, ami végső soron megelőző csapás végrehajtására ösztönözhetett volna.⁴⁰ Továbbá a védelmi képességek fokozása a támadóegységek kvantitatív és kvalitatív fejlesztését is eredményezte volna, ebből kifolyólag a szerződésnek az offenzív képességek korlátozásában is szerepe volt.

III.1.2. SALT-I

Előbbi eredményhez kapcsolódik, hogy az 1972. évi szerződés 5 éves időtartamra felső határt vont a célba juttató eszközök maximális számát illetően.⁴¹ E megállapodás(ok) a két fél aszimmetrikus nukleáris arzenáljára tekintettel eltérő felső határokat állapított meg, aminek oka az volt, hogy az USA több robbanófejes rakétái egyszerre több célpontot meg tudtak semmisíteni, amíg a Szovjetunió ezt azzal kompenzálta, hogy darabszámra több rakétát

³³ Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on The Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems (1972. évi szerződés a rakétaelhárító rendszerek tilalmáról)

³⁴ Strategic Arms Limitation Talks, a stratégiai támadóegységek korlátozásáról az ABM szerződés másik elemét jelentette

³⁵ 1979. évi SALT-II. szerződés

³⁶ Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (1987. évi washingtoni szerződés a közép-és rövid hatótávolságú rakéták felszámolásáról)

³⁷ Strategic Arms Reduction Treaty (stratégiai fegyvercsökkentési szerződések)

³⁸ The Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance (<https://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreaty>, 2017. 04. 18.)

³⁹ Uo.

⁴⁰ Bruhács i.m., 2011, 294.o.

⁴¹ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

telepített.⁴² Tehát végső soron ebben az esetben is az volt a felek szándéka, hogy azonos szintre korlátozzák a harci képességeiket.

III.1.3. SALT-II

Már 1972-ben megindultak a tárgyalások arról, hogy a határozott idejű stratégiai támadófegyverek korlátozását egy átfogó, hosszútávú megállapodás váltsa fel.⁴³ Az 1974. évi vlagyivosztoki csúcstalálkozón Ford elnök és Brezsnyev főtitkár megállapodtak a támadórakéták számának egyenlőségében.⁴⁴ Az aszimmetrikus megoldás helyett ebben a megállapodásban a különböző technikai megoldások szerint csoportosítva, számszerűen meghatározták adott fegyvertípusok maximális számát.⁴⁵ A szerződést ugyan aláírták, de nem lépett hatályba, mivel a ratifikáció mindkét fél részéről elmaradt. Ennek ellenére a megállapodás alapvető rendelkezéseit a két állam betartotta.⁴⁶

III.1.4. INF-megállapodás

A közép- és rövid hatótávolságú rakéták felszámolásáról szóló szerződésben az USA és a Szovjetunió vállalták, hogy minden 500 és 5500 kilométer közötti hatótávolságú földről vagy hajóról indítható ballisztikus rakétájukat leszerelik.⁴⁷ Ennek eredményeként a két állam összesen 2692 darab rakétát semmisített meg 1991-ig.⁴⁸ Az INF-egyezmény hatalmas jelentőséggel bír a leszerelési jogban annál fogva, hogy ez volt az első alkalom, amikor egy meghatározott nukleáris fegyverrendszer tényleges leszerelésére került sor.⁴⁹ A szerződés a mai napig hatályban van, azonban az ezredforduló után Oroszország felvetette, hogy felmondja a szerződést, sőt az Egyesült Államok 2014. júliusában már azt állította, hogy Oroszország megszegte a szerződésben vállalt kötelezettségeit.⁵⁰ Ezzel kapcsolatban egyelőre csak diplomáciai véleménycserére került sor, azonban nem kizárt, hogy az Egyesült Államok jogi eszközökhöz folyamodjon.

⁴² Strategic Arms Limitation Talks (SALT I) (narrative), (<https://www.state.gov/t/isn/5191.htm>, 2017. 04. 18.)

⁴³ Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms (SALT II), (<https://www.state.gov/t/isn/5195.htm>, 2017. 04. 18.)

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

⁴⁷ The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance, (<https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>, 2017. 04. 18.)

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

⁵⁰ The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance, (<https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>, 2017. 04. 18.)

III.1.5. START-szerződések

A START-szerződések célja az ABM szerződéshez hasonlóan a stratégiai egyenlőséget biztosító fegyverkorlátozás.⁵¹ A szerződések legújabb példánya a 2011. február 5-én hatályba lépett „Új Kezdet”⁵² szerződés. E megállapodás is követi a korábbi gyakorlatot, és egyes fegyverrendszerekre lebontva határozza meg azokat a maximumokat, amelyekre a feleknek korlátozniuk kell arzenáljaikat 2018. február 5-ig.⁵³ A megállapodás azonban nem terjed ki a fejlesztésre, tesztelésre, és a meglévő vagy tervezett rakétavédelmi programokra.⁵⁴ Ennek ellenére véleményem szerint a nukleáris leszerelés előmozdítása szempontjából nagy jelentőséggel bír, hogy a két legnagyobb atomhatalom folytatja támadó képességeik mennyiségi csökkentését.

III.2. Regionális, multilaterális szerződések

Alább a többoldalú leszerelési egyezmények bemutatására kerül sor. Többoldalú leszerelési és fegyverzettszabályozási megállapodások:⁵⁵

- 1959. évi Antarktisz-szerződés
- 1963. részleges atomcsendszerződés (partial test-ban treaty)
- 1967. tectelolcói szerződés
- 1967. évi világűrszerződés
- 1968. évi szerződés az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról (atomsorompó, NPT)
- 1971. évi tengerfenék egyezmény
- 1985. dél-csendes-óceáni atommentes övezetről (rarotongai szerződés)
- 1996. átfogó atomcsend-szerződés
- 2005. egyezmény nukleáris terrorcselekmények tiltásáról
- 2006. közép-ázsiai nukleáris fegyvermentes övezetről

III.2.1. 1959. évi Antarktisz-szerződés

Az Antarktisz-szerződést tizenkét olyan állam képviselői írták alá 1959. december 1-jén Washingtonban, amelyek tudósai a megelőző években aktív tevékenységet folytattak az

⁵¹ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

⁵² The Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, NEW START

⁵³ New START (<https://www.state.gov/t/avc/newstart/>, 2017. 04. 18.)

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Liwa-Horváth i.m. 148-149. o.

Antarktiszon és annak térségében. A szerződés 1961-ben lépett életbe, és mára 53 állam vált a részesévé.⁵⁶

E megállapodás elsősorban a tudományos kutatásra, és az Antarktiszon folytatott egyéb tevékenységekre vonatkozó szabályokat tartalmazza, azonban fontos rendelkezései közé sorolható az is, hogy a déli jégvilágon kizárólag békés tevékenység folytatható és nem lehet sem helyszíne, sem tárgya nemzetközi viszálynak.⁵⁷ Továbbá a preambulum azt is hangsúlyozza, hogy a Szerződő Felek meggyőződése, hogy az Antarktisz békés felhasználása előmozdítja az ENSZ Alapokmányában foglalt célokat és elveket.⁵⁸ Konkrétabban a Szerződés I. cikk, 1. bekezdése rendelkezik. E bekezdés felsorolásban rendelkezik arról, hogy tilos minden katonai jellegű tevékenység, többek között katonai bázisok és erődítmények alapítása, hadműveletek végrehajtása, továbbá bármilyen típusú fegyver kipróbálása. E rendelkezés tehát implicit kizárja nukleáris fegyverek tesztelését, illetve egyéb célú alkalmazását az Antarktisz területén. Ennél fogva közvetve már e szerződésben megjelent egy -területileg- korlátozott hatású felhasználási tilalom.

III.2.2. 1963. évi részleges atomcsend szerződés

A részleges atomcsendszerződést (*Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water*) 1963. augusztus 5-én írták alá Moszkvában a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselői. A szerződés 1963. október 10-én lépett életbe és mára 126 a részes államok száma.⁵⁹

A megállapodás preambuluma még a lehető leggyorsabb, átfogó, teljes leszerelést tűzte ki célul, amely az ENSZ céljaival összhangban, szigorú nemzetközi ellenőrzés mellett kell, hogy megvalósuljon, végső soron véget vetve a fegyverkezési versenynek, és megszüntetve azokat a hatásokat, amelyek többek között a nukleáris fegyverek fejlesztését, előállítását és tesztelését ösztönözik.⁶⁰ A felek vállalták, hogy nem hajtanak végre nukleáris próbarobbantásokat, vagy bármely más nukleáris robbantást a joghatóságuk, illetve

⁵⁶ The Antarctic Treaty, <http://www.ats.aq/e/ats.htm> (2017.01.04.)

⁵⁷ Antarktisz-szerződés, preambulum: „Recognizing that it is in the interest of all mankind that Antarctica shall continue for ever to be used exclusively for peaceful purposes and shall not become the scene or object of international discord”

⁵⁸ Antarktisz-szerződés, preambulum: „Convinced also that a treaty ensuring the use of Antarctica for peaceful purposes only and the continuance of international harmony in Antarctica will further the purposes and principles embodied in the Charter of the United Nations”

⁵⁹ Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water, http://disarmament.un.org/treaties/t/test_ban, (2017. 01. 04.)

⁶⁰ Részleges atomcsend szerződés, preambulum: „Proclaiming as their principal aim the speediest possible achievement of an agreement on general and complete disarmament under strict international control in accordance with the objectives of the United Nations which would put an end to the armaments race and eliminate the incentive to the production and testing of all kinds of weapons, including nuclear weapons”

ellenőrzésük alatt álló területeken a levegőben és azon túl a világűrben, a víz alatt -ideértve a saját vizeiket, és a nyílt tengert-, vagy bármely más környezetben, ha a robbanás eredményeként a radioaktív szennyezés a robbantást végző állam területén kívülre is kiterjed.⁶¹ Továbbá a felek azt is vállalták, hogy nem vesznek részt ilyen robbantásban sehol⁶², vagyis nem segítik és nem bátorítják más államok nukleáris robbantásait.

A Szerződés nyílt multilaterális nemzetközi megállapodás⁶³, tehát bármely állam csatlakozhat, ami lehetővé teszi, hogy az eredeti feleken kívül mások is kötelezettséget vállaljanak e szerződés keretein belül is a nukleáris tesztrobbantások korlátozása iránt.

A megállapodást határozatlan időre kötötték⁶⁴, ami a leszerelési célok tükrében mindenképpen előremutató, hiszen így a szerződés nem csak egy meghatározott időszakra tiltja e kísérleteket, hanem permanens hatállyal.

Habár már számos ország csatlakozott a szerződéshez, annak hatékonyságát jelentősen derogálja, hogy Kína, és Franciaország -két atomhatalom- máig sem tették ezt meg.

III.2.3. 1967. évi Tlatelolcoi szerződés

Az 1967-es Tlatelolcoi szerződés (*Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean*), amely 1967 február 14-én nyílt meg aláírásra Mexikóvárosban, harminchárom részes felet számlál és Latin-Amerika, valamint a Karibi térség atomfegyvermentes övezetté alakításáról szól.⁶⁵

E szerződés preambuluma is a fegyverkezési verseny befejezését és a nemzetközi béke előmozdítását tűzi ki célul, továbbá hivatkozik a Közgyűlés 808 (IX) számú és 2028 (XX) számú határozataira.⁶⁶ A megállapodás I. cikk 1. bekezdése rögzíti, hogy a szerződő felek csak és kizárólag békés célra használják fel a nukleáris technológiákat, továbbá megtiltják területükön bármilyen nukleáris fegyver tesztelését, felhasználását, előállítását, fogadását, megszerzését, tárolását, telepítését. Továbbá tartózkodnak attól, hogy részt vegyenek, bátorítsanak, vagy engedélyezzenek ilyen tevékenységeket.

Az övezet a részes államok teljes területére kiterjed, ideértve a tengeri területeiket, a légterüket, és bármely más területet, amely felett a részes állam főhatalmat gyakorol.⁶⁷

⁶¹ Részleges atomcsend szerződés I. cikk 1. bekezdés a)-b). pontok

⁶² Részleges atomcsend szerződés I. cikk 2. bekezdés

⁶³ Részleges atomcsend szerződés III. cikk 1. bekezdés

⁶⁴ Részleges atomcsend szerződés IV. cikk

⁶⁵ Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, <http://disarmament.un.org/treaties/t/tlatelolco> (2017. 01. 04.)

⁶⁶ Tlatelolcoi Szerződés, preambulom

⁶⁷ Tlatelolcoi Szerződés 3. cikk, 4. cikk

III.2.4. 1967. évi világűrszerződés

A világűr békés felhasználásáról szóló szerződést (*Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*⁶⁸) az ENSZ Közgyűlése 1966. december 19-én fogadta el, és aláírásra 1967. január 27-én nyílt meg Londonban, Moszkvában és Washington D.C.-ben. A szerződés 1967. október 10-én lépett hatályba, és ma 104 állam részese.⁶⁹

A szerződés IV. cikke explicit rendelkezéseket tartalmaz az atomfegyverekkel kapcsolatban. E szerint a felek vállalják, hogy nukleáris fegyvereket vagy bármely másfajta tömegpusztító fegyvert hordozó semmilyen objektumot nem juttatnak föld körüli pályára, ilyen fegyvereket az égitesteken nem helyeznek el, illetve a világűrben semmilyen más módon sem tartanak.⁷⁰ Továbbá e cikkben kötelezik magukat a részes államok, hogy a Holdon illetve más égitesteken nem végeznek katonai tevékenységet, nem hajtanak végre fegyverkísérleteket, hanem kizárólag békés célokra használják fel azokat.⁷¹ Tehát a világűrszerződés is egy, az Antarktiszhoz hasonló demilitarizált övezetként deklarálta a világűr, azonban ebben a szerződésben már *expressis verbis* megjelenik a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tilalom, ami nagyobb hangsúlyt jelent e fegyverek tekintetében.

III.2.5. 1968. évi szerződés az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról

Az atomsorompó egyezmény⁷² (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, NPT) 1968. július 1-jén nyílt meg aláírásra Londonban, Moszkvában és Washington D.C.-ben. 1970. március 5-én lépett hatályba, és jelenleg 191 állam részese.⁷³

A nukleáris leszerelés nemzetközi jogi forrásai közül ez az egyik legjelentősebb nemzetközi megállapodás, amely az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról szól.⁷⁴ A szakirodalomban különbséget tesznek a nukleáris fegyverek horizontális és vertikális elterjedése között. A vertikális elterjedés azt jelenti, hogy a nukleáris fegyverrel rendelkező

⁶⁸ 1967. évi 41. törvényerejű rendelet a „Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket” című, Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. január 27-én aláírt szerződés kihirdetéséről

⁶⁹ Status of International Agreements relating to activities in outer space as at 1 January 2016, http://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/treatystatus/AC105_C2_2016_CRP03E.pdf, (2017. 01. 04.)

⁷⁰ „States Parties to the Treaty undertake not to place in orbit around the earth any objects carrying nuclear weapons or any other kinds of weapons of mass destruction, install such weapons on celestial bodies, or station such weapons in outer space in any other manner.”

⁷¹ „The moon and other celestial bodies shall be used by all States Parties to the Treaty exclusively for peaceful purposes. The establishment of military bases, installations and fortifications, the testing of any type of weapons and the conduct of military manoeuvres on celestial bodies shall be forbidden.”

⁷² 1970. évi 12. törvényerejű rendelet

⁷³ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt> (2017. 01. 04.)

⁷⁴ Liwa-Horváth i.m. 151. o.

államok ilyen arzenálja mennyiségileg és minőségileg nő, a horizontális elterjedés alatt pedig azt értik, hogy olyan államok is hozzájutnak ilyen fegyverekhez, amelyek azokkal korábban nem rendelkeztek.⁷⁵ A szerződés elfogadása óta jelentős előrelépés történt a célok elérésének irányába, azonban nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy növekedett a nukleáris fegyverrel rendelkező államok száma.⁷⁶ Továbbá a végső cél tekintetében elszomorító, hogy Dél-Afrika az egyetlen olyan állam, amely korábban rendelkezett nukleáris fegyverekkel, azonban felhagyott a programmal, és leszerelte az arzenálját.⁷⁷

Az egyezmény megkötését az a felismerés vezérelte, hogy egy atomháború az egész emberiségre káros, akár beláthatatlanul tragikus következményekkel járhatna. Márpedig a nukleáris fegyverek elterjedése növeli azok bevetésének kockázatát.⁷⁸ Ezért a részes felek elkötelezték magukat, hogy a nukleáris fegyverrel rendelkező államok

*„sem közvetlenül, sem közvetve senkinek nem ad[nak] át nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem engedi[k] át az ellenőrzést az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek felett; és hogy semmilyen módon nem segít[ik], bátorít[ják] vagy ösztönöz[ik] nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államot nukleáris fegyver vagy egyéb nukleáris robbanószerkezet előállítására vagy más módon történő megszerzésére, sem pedig az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek fölötti ellenőrzés megszerzésére”.*⁷⁹

Továbbá a

*„Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező valamennyi állam kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkitől sem fogad el nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem vállalja ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek ellenőrzését; hogy nem állít elő és más módon sem szerez nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, és hogy nem kér és nem fogad el semmiféle segítséget nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanószerkezetek előállításához”.*⁸⁰

A nukleáris leszerelés, és non-prolifерáció egyik sarkalatos kérdésköre az, hogy a nukleáris fegyverek megszerzésére vonatkozó tilalmak betartását a nemzetközi közösség az

⁷⁵ Lamm Vanda: Az atomsorompó-szerződés rendszerének tapasztalatai in Nukleáris jog a 21. század első évtizedeiben (Szerk.: Lamm Vanda), Wolters Kluwer Complex Kiadó, Budapest, 2013, 81. o.

⁷⁶ Lamm i.m., 2013 82. o.

⁷⁷ Lamm i.m., 2013 83. o.

⁷⁸ NPT preambulium

⁷⁹ NPT 1. cikk

⁸⁰ NPT 2. cikk

egyres államok szuverenitásának megsértése nélkül, adekvát módon ellenőrizni tudja.⁸¹ Ennél fogva a nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok vállalják, hogy alávetik magukat a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség biztosítéki rendszerének abból a célból, hogy az Ügynökség ellenőrizze, hogy a nukleáris energia békés célú felhasználására irányuló programokat ne irányíthassák át nukleáris fegyverek vagy robbanószerkek előállítására.⁸²

Többször elhangzó vélemény, hogy az egyezmény szabályozása diszkriminatív jellegű, vagyis a szerződő államokra háruló kötelezettségek nem azonos mértékűek. Erre hivatkozással maradt távol a szerződéstől India is.⁸³ Azonban természetesen a nukleáris energia békés célú felhasználását nem akadályozhatja a szerződés, sőt a szöveg kiemeli a nemzetközi együttműködés, az információcsere, és a közös kutatás-fejlesztési programok szükségességét.⁸⁴ További kompenzáció a nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok felé az a kötelezettség, hogy a nukleáris robbantások bármilyen békés célú alkalmazásából származó esetleges előnyeit a robbantást végző állam a szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok számára minden megkülönböztetés nélkül hozzáférhetővé tegye.⁸⁵

A leszereléssel kapcsolatban a szerződés 6. cikke tartalmaz meghatározó rendelkezést:

„E Szerződés minden egyes részese kötelezi magát, hogy jóhiszemű tárgyalásokat folytat a nukleáris fegyverkezési verseny mielőbbi megszüntetése és a nukleáris leszerelés érdekében hozandó hatékony intézkedésekről, valamint egy szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósítandó általános és teljes leszerelési szerződésről.”

Ehhez kapcsolódik, hogy az NPT-t többek között 2000-ben felülvizsgálták, és a konferencia záródokumentumában az atomfegyverrel rendelkező államok kötelezettséget vállaltak nukleáris arzenáljuk teljes megszüntetésére.⁸⁶ Ennek ellenére az egyezmény kritikája körében szokták megfogalmazni, hogy a 6. cikk túl általános, nem szab határidőt a leszerelési tárgyalások megkezdésére, és még csak hozzávetőlegesen sem tűz ki időpontot a világ nukleáris arzenáljának teljes felszámolására.⁸⁷ A szerződés másik gyenge pontja a kilépési záradék, amely alapján *„állami szuverenitása gyakorlásának keretében a Szerződés bármely részeseinek joga van a Szerződést felmondani, ha úgy ítéli meg, hogy a Szerződés tartalmával*

⁸¹ Lamm i.m., 1983, 10. o.

⁸² NPT 3. cikk (1)

⁸³ Lamm i.m., 2013, 89. o.

⁸⁴ NPT 4. cikk (1)-(2)

⁸⁵ NPT 5. cikk

⁸⁶ Liwa-Horváth i.m. 151. o.

⁸⁷ Lamm i.m., 2013 85. o.

összefüggő rendkívüli körülmények országának magasabb érdekeit veszélyeztetik”⁸⁸. Ugyanis a felmondani szándékozó államnak korlátlan mérlegelési köre van arra nézve, hogy mit tekint „rendkívüli körülménynek”.⁸⁹ Továbbá szintén veszélyt jelent, ha egy nukleáris fegyverrel nem rendelkező állam kilép a szerződésből, mivel ezután a NAÜ biztosítéki ellenőrzése sem valósulhat meg, így az adott államnak lehetősége nyílik rá, hogy atomprogramját nem békés célokra használja fel, és ezt a nemzetközi közösség nem tudja ellenőrizni, ami végső soron alááshatja a non-proliférációs rendszer jelenlegi állapotát.⁹⁰

III.2.6. 1971. évi tengerfenék fegyvermentesítéséről szóló egyezmény I

E szerződés (tengerfenék egyezmény)⁹¹ 1971. február 11-én nyílt meg aláírásra Londonban, Moszkvában és Washington D.C.-ben, és 1972. május 18-án lépett életbe. Jelenleg 94 részes felet számlál.⁹²

A felismerés itt is hasonló a többi szerződéshez. Nevezetesen az, hogy a tengerfenék békés célú felhasználása az emberiség közös érdeke. A tengerfenék demilitarizálása a fegyverkezési verseny korlátozása szempontjából is előremutató lépés.⁹³

A szerződő felek kötelezik magukat, hogy a tengerfenéken nem helyeznek el „*semmilyen nukleáris vagy másfajta tömegpusztító fegyvert, sem olyan szerkezetet, indító berendezést vagy más felszerelést, amely nyilvánvalóan ilyen fegyverek tárolására, kipróbálására vagy alkalmazására készült*”.⁹⁴

III.2.7. 1985-ös rarotongai szerződés

Az 1985. augusztus 6-án aláírt rarotongai szerződés (*South Pacific Nuclear Free Zone Treaty*) a Dél-csendes-óceáni térségben létrehozandó atomfegyvermentes övezetről szól. Az 1986. december 11-én életbe lépett szerződésnek 13 részes állama van.

A szerződés megkötésének motivációi közé itt is a nemzetközi béke fenntartása, a fegyverkezési verseny háborúkat gerjesztő kockázata tartoznak. A szerződő felek álláspontja szerint minden államnak kötelessége a nukleáris fegyverek létezésének véget vetni.⁹⁵

⁸⁸ NPT 10. cikk (1) bekezdés

⁸⁹ Lamm i.m., 2013 89. o., 90. o.

⁹⁰ Lamm i.m., 2013 89. o., 91. o.

⁹¹ 1972. évi 28. törvényerejű rendelet

⁹² Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof, http://disarmament.un.org/treaties/t/sea_bed (2017. 01. 05.)

⁹³ tengerfenék egyezmény, preampulum

⁹⁴ tengerfenék egyezmény I. cikk (1)

⁹⁵ „*CONVINCED that all countries have an obligation to make every effort to achieve the goal of eliminating nuclear weapons, the terror which they hold for humankind and the threat which they pose to life on earth*”

Hangsúlyozzák, hogy a regionális erőfeszítések nagy mértékben hozzájárulnak az adott térségek, és ezáltal az egész nemzetközi közösség biztonságához.⁹⁶

A szerződés preambulumban kiemelésre kerül a jövő nemzedékei iránt érzett felelősség, ami véleményem szerint általában kevés figyelmet kap a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos vitákban, holott e fegyverek sajátos természetéből fakadóan alkalmazásuk jelentősen befolyásolhatja az utánunk jövő generációk sorsát.

Továbbá e szerződésben megjelenik a természet védelmének követelménye is, ami szintén előremutató lépés.⁹⁷

Az egyezményben a területtel kapcsolatos fogalmak hasonlóak, mint az egyéb regionális fegyvermentes övezetekről szóló egyezményekben.⁹⁸

A felek a 3. cikkben vállalnak kötelezettséget arra, hogy nem állítanak elő, nem használnak, nem birtokolnak, más módon nem szereznek be semmilyen nukleáris robbanóeszközt. Továbbá nem keresnek és nem is nyújtanak segítséget ilyen eszközök előállításához, valamint tartózkodnak minden olyan cselekménytől, ami e fegyverek előállítását segíteni, vagy erre bátorítana.⁹⁹ A 4. cikk rögzíti, hogy a békés célú felhasználásra is csak olyan államoknak adnak át technológiát és információt, amely alávetette magát a NAÜ biztosítéki ellenőrzésének.¹⁰⁰ A felek tiltják atomfegyverek állomásoztatását és tesztelését területükön.¹⁰¹ A szerződő államok abban is megállapodtak, hogy nem helyeznek el radioaktív hulladékot az övezet vizeibe.¹⁰²

Természetesen e szerződés is határozatlan időre kötött, és a célok elérése érdekében nem lehet fenntartásokat kikötni.¹⁰³

III.2.8. 1996. évi Afrikai Fegyvermentes övezetről szóló szerződés

Az afrikai fegyvermentes övezetet létrehozó Pelindabai Szerződést 1996 április 11-én, Kairóban írták alá, hatályba 2009. július 15-én lépett.¹⁰⁴

⁹⁶ „BELIEVING that regional arms control measures can contribute to global efforts to reverse the nuclear arms race and promote the national security of each country in the region and the common security of all”

⁹⁷ „DETERMINED to keep the region free of environmental pollution by radioactive wastes and other radioactive matter”

⁹⁸ rarotongai szerződés 1. cikk,

⁹⁹ rarotongai szerződés 3.cikk a)-c)

¹⁰⁰ rarotongai 4. cikk a)-b)

¹⁰¹ rarotongai 5. cikk, 6. cikk

¹⁰² rarotongai 7. cikk

¹⁰³ rarotongai 13. cikk, 14. cikk

¹⁰⁴ African Nuclear Weapon Free Zone Treaty (Treaty of Pelindaba), <http://disarmament.un.org/treaties/t/pelindaba> , 2017.01.25.)

A szerződést az Afrikai Egység Szervezet keretében dolgozták ki. A szerződés preambuluma hangsúlyozza, hogy a proliferáció megakadályozásának az egyik leghatékonyabb módja a nukleáris fegyvermentes övezetek létrehozása. Valamint szintén a preambulumban rögzíti, hogy a felek e szerződéssel hozzá kívánnak járulni a nemzetközi leszerelés előmozdításához, a környezet védelméhez, és a regionális szintű együttműködéshez. Tartalmát tekintve a Pelindabai Szerződés a fent ismertetett többi nukleáris fegyvermentes övezetet kialakító szerződés mintáját követi.

III.2.9. 1996-os átfogó atomcsend szerződés

Az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződés¹⁰⁵ (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*) jelenleg 183 tagot számlál, amiből 166 állam ratifikálta. Az egyezmény azonban még nem lépett életbe, a szükséges ratifikációk hiányában.

Cél ebben a szerződésben is a fegyverkezési verseny visszafogása, a proliferáció elleni intézkedések, végső soron a nukleáris fegyverarzenálok teljes felszámolása.¹⁰⁶ A felek „meggyőződéssel vallják”, hogy a kísérletek teljes megszüntetése a fegyverek kvalitatív fejlesztésének, és új, fejlettebb fegyverek létrehozásának megakadályozását jelenti, ami hatékony eszköz az elterjedés elleni küzdelem és a leszerelés szempontjából is.¹⁰⁷ E célok és elvek figyelembe vételével a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy nem végeznek nukleáris fegyverkísérleti robbantásokat, vagy más kísérleti atomrobbantást, és hogy megtiltják az ilyen robbantásokat a joghatóságuk alá tartozó területeken.¹⁰⁸ Továbbá tartózkodnak attól is, hogy ilyen robbantásokat okozzanak, erre bátorítsanak, vagy bármely módon részt vegyenek e robbantásokban.¹⁰⁹

A szerződő felek létrehozzák az Átfogó Atomcsendszerződés Szervezete Előkészítő Bizottságát, amely arra hivatott, hogy elősegítse az egyezmény céljainak elérését, biztosítsa az egyezményben foglaltak betartását, ideértve az egyezmény betartásának nemzetközi

¹⁰⁵ 1999. évi L. törvény

¹⁰⁶ CTBT, preambulumban: „*Stressing therefore the need for continued systematic and progressive efforts to reduce nuclear weapons globally, with the ultimate goal of eliminating those weapons, and of general and complete disarmament under strict and effective international control*”

¹⁰⁷ CTBT preambulumban

¹⁰⁸ CTBT I. cikk 1. pont: „*Each State Party undertakes not to carry out any nuclear weapon test explosion or any other nuclear explosion, and to prohibit and prevent any such nuclear explosion at any place under its jurisdiction or control.*”

¹⁰⁹ CTBT I. cikk 2. pont

igazolását, és azt a feladatot, hogy terepet biztosítson a részes államoknak a konzultációra és együttműködésre.¹¹⁰ A Szervezet székhelye Bécs.¹¹¹

E megállapodás legnagyobb kritikája, hogy az atomhatalmak azután fogadták el, hogy már tökéletesítették fegyverarzenáljukat. Például India is ezt hozta fel legfőbb ellenérvnek a egyezményrel szemben, és ezért nem írta alá a mai napig sem.¹¹² Bár hozzáteszem, hogy e kifogás a végső cél tekintetében nem állja meg a helyét, hiszen pont az a lényege, hogy jelenlegi helyzetnél „leengedje a sorompót”, és ettől kezdve ne lehessen minőségileg fejleszteni az atomfegyvereket, ennél fogva azok idővel elveszítsék jelentőségüket, és leszerelésre kerüljenek.

III.2.10. 2005. évi egyezmény nukleáris terrorcselekmények tiltásáról¹¹³

Az ezredforduló környékén már nem csak az állami szereplőkkel kapcsolatosan merültek fel aggályok, hanem nem állami aktorok, konkrétan a terrorizmus jelenségével kapcsolatban is. E körben jelentősen átalakult a nemzetközi helyzet és a politikai realitások. Napjainkban nagy veszélyt jelent a vegyi és tömegpusztító fegyverek nem állami szereplők kezébe jutása. E felismerés fényében a Közgyűlés 2002-ben hozott határozatot (57/83) azokról az intézkedésekről, amelyek megakadályozzák, hogy a terroristák tömegpusztító fegyvereket szerezzenek be.¹¹⁴ Ezt egészítette ki a BT 1540(2004) számú határozata, amely arra kötelezi az államokat, hogy *„tartózkodjanak a nem állami szereplők bármiféle támogatásától a nukleáris, vegyi és biológiai fegyverek, valamint az azok célba juttatását szolgáló szállítóeszközök fejlesztését, beszerzését, gyártását, birtoklását, szállítását, átadását és használatát illetően.”*¹¹⁵ Ennek az egyezménynek is az ENSZ békére és biztonságra vonatkozó alapelvei az irányadók, továbbá a szerződő felek itt is hangsúlyozták, hogy minden államnak joga van arra, hogy a nukleáris energiát békés célokra használja fel.

Emellett a szerződés alapja, hogy a nemzetközi közösség elítéli a terrorizmus minden formáját, *„kiemelve, hogy a nukleáris terrorcselekmények a legsúlyosabb következményekkel járhatnak”*.¹¹⁶

Az egyezmény 2. cikke határozza meg azokat a magatartásokat, amelyek kimerítik a nukleáris terrorcselekmény fogalmát. Ezek mutatis mutandis a „hagyományos”

¹¹⁰ CTBT II. cikk 1. pont

¹¹¹ CTBT II. cikk 3. pont

¹¹² Nguyen Quoch Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, Kovács Péter: Nemzetközi jog, Osiris, Budapest, 2001, 481. o.

¹¹³ 2007. évi XX. törvény

¹¹⁴ Liwa-Horváth i.m. 147. o.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, preambulum

terrorcselekmények tényállásait követik. Így az egyezmény hatálya alá tartozik, ha valaki jogellenes módon, és szándékosan radioaktív anyagot birtokol, illetőleg ilyen eszközt állít elő vagy tart, azzal a szándékkal, hogy halált, vagy súlyos testi sértést okozzon, vagy, hogy súlyos vagyoni vagy környezeti kárt okozzon; továbbá bármilyen módszer segítségével radioaktív anyag vagy eszköz felhasználásával, illetőleg nukleáris létesítmény felhasználásával vagy megkárosításával radioaktív anyag kibocsátását, vagy annak veszélyét idézi elő szintén az imént említett célzattal, vagy azzal a szándékkal, hogy egy természetes vagy jogi személyt, valamely nemzetközi szervezetet vagy államot arra kényszerítsen, hogy valamely cselekményt megtegyen, vagy attól tartózkodjon.¹¹⁷ Sőt, már a cselekmény elkövetésével való fenyegetés, valamint a magatartás megkísérlése is kimeríti a tényállást.¹¹⁸ A dolog természetéből fakadóan kell, hogy legyen nemzetközi eleme a cselekmények, mivel ennek hiányában nem is merülhet fel nemzetközi jogi relevancia.¹¹⁹

Az egyezmény 4. cikke kiveszi hatálya alól a humanitárius jog és a fegyveres összeütközések joga alá tartozó tényállásokat, valamint rögzíti, hogy az *„Egyezmény nem értelmezhető akként, mintha bármely módon vonatkozna a nukleáris fegyverek Államok általi használatára, vagy az azokkal való fenyegetés jogszerűségére”*. Utóbbi rendelkezéssel a felek egyértelművé tették, hogy e megállapodás csak nem állami személyi kör jogellenes tevékenységére vonatkozik, és expanzív értelmezéssel sem lehet a hatályát kiterjeszteni az államok tevékenységére, ennél fogva az egyezmény közvetlenül nem lehet hivatkozási alap valamely állammal, vagy annak bizonyos szervével szemben. Mindazonáltal nagyban ronthatja egy állam nemzetközi megítélését, ha olyan cselekmények elkövetése köthető hozzá, amit egyébként elítél, ennél fogva közvetett hatással e megállapodás is bírhat egyes állami cselekmények megítélésére kapcsán.

III.2.11. 2006. évi egyezmény a Közép-ázsiai nukleáris fegyvermentes övezetről

A Közép-ázsiai nukleáris fegyvermentes övezet létrehozásáról szóló egyezmény (*Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (CANWFZ)*) Semipalatinszkban, 2006. szeptember 8-án nyílt meg aláírásra, majd 2009. március 21-én lépett hatályba. Az öt részes állam a volt Szovjetunió Közép-ázsiai területein elhelyezkedő utódállamok.¹²⁰

¹¹⁷ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, 2. cikk

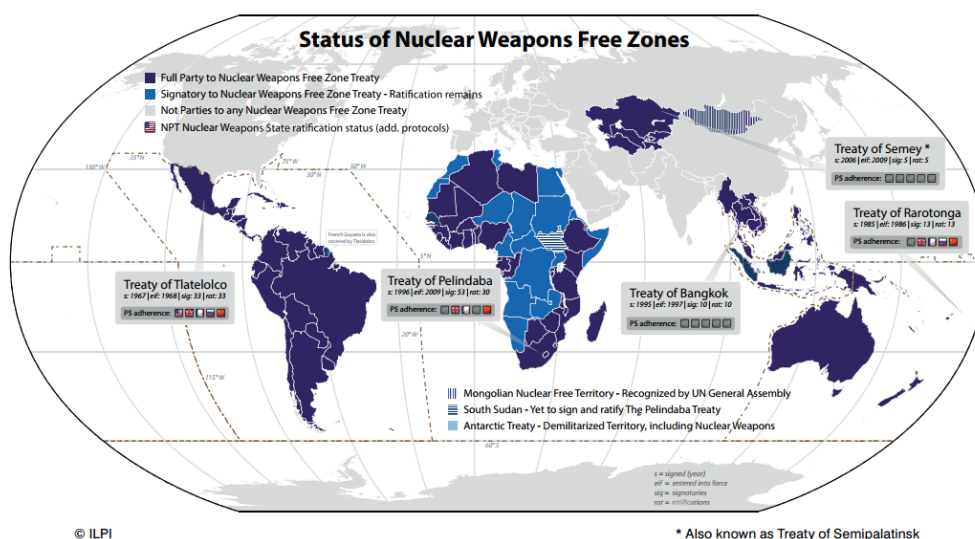
¹¹⁸ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, 2. cikk

¹¹⁹ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, 3. cikk

¹²⁰ Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (CANWFZ), <http://disarmament.un.org/treaties/t/canwzfz>, (2017. 01. 25.)

Elvi alapként ez az egyezmény is a folyamatos, és szisztematikus leszerelésre hivatkozik, amelynek végső célja a nukleáris fegyverkezés teljes és végleges megszüntetése, amely minden államnak feladata.¹²¹ A megállapodás továbbá kifejti, hogy a nukleáris fegyvermentes övezet hozzájárul a térség biztonságához, és a proliferáció megakadályozásához.¹²² A szerződés a továbbiakban hivatkozik az NPT-re és a teljes atomcsend szerződésre is.¹²³ Jelen egyezmény részletes szabályai lényegében megegyeznek a korábban ismertetett hasonló egyezmények szabályozásával.

124

2. ábra - Nukleáris fegyvermentes övezetek

I

II.3. A nukleáris fegyverek szerződési jogának eddigi eredményei

Láthatjuk, hogy számos erőfeszítés történt a nukleáris fegyverkezés visszaszorítására az ENSZ megalakulása óta, azonban látványosabb és hatékonyabb eredmények elsősorban a hidegháború idején, a két szuperhatalom közötti kompromisszumok idején valósultak meg.¹²⁵ Azóta mintha alábbhagyott volna a tényleges akarat, és más kérdések kerültek előtérbe. A helyzetet kiválóan foglalja össze a Leszerelési Ügyek Hivatal 2016-os munkaanyaga.¹²⁶ A dokumentum első pontja leszögezi, hogy a tényleges, ellenőrzött, és visszafordíthatatlan,

¹²¹ CANWFZ, preambulum

¹²² CANWFZ, preambulum

¹²³ CANWFZ, preambulum

¹²⁴ Gro Nystuen, Annie Golden Bersagel, Stuart Casey-Maslen (szerk.): Nuclear Weapons Under International Law: An Overview, Cambridge University Press, 2014, (<https://www.geneva-academy.ch/joomlatoools-files/docman-files/Nuclear%20Weapons%20Under%20International%20Law.pdf>, 2017.04.14.), továbbiakban: Nuclear Weapons Under International Law, 11.o.

¹²⁵ Ird. különösen a nukleáris fegyvereket célba juttató eszközökről szóló szerződések, Bruhács i.m., 2011 294-295. o.

¹²⁶ A/CN.10/2016/WG.I/WP.3 A progressive approach to a world free of nuclear weapons: revisiting the building blocks paradigm

teljes nukleáris leszerelésre „nincs gyors megoldás”.¹²⁷ A dolgozatomban röviden bemutatott egyezmények is a fontolva haladás elvét érvényesítik, és hol apró, hol jelentősebb politikai kötelezettségvállalásokat tartamaznak. Ennek ellenére egyértelműen belátható, hogy a nemzetközi szerződések jogában a nukleáris leszerelés joganyaga egyelőre inkább csak a nukleáris fegyverek birtoklásának, tesztelésének, elterjedésének, darabszámának a korlátozására, és az atomhatalmak pozíciójának bebetonozására terjed ki.

IV. A bíróság 1996-os tanácsadó véleménye¹²⁸

IV.1. A feltett kérdés

A tanácsadó véleményt a Közgyűlés 49/75K számú *"Request for an Advisory Opinion from the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons"* című határozata alapján nyújtotta be az ENSZ Főtitkára. A határozat az ENSZ Alapokmány 96. cikk 1. bekezdésére alapozva az alábbi kérdéssel fordult a Nemzetközi Bírósághoz: **„Is the threat or use of nuclear weapons in any circumstance permitted under international law?”**¹²⁹. Tehát az indítvány arra irányult, hogy a Bíróság mondja ki, hogy a nemzetközi jog alapján a nukleáris fegyverek használata vagy az ezzel való fenyegetés jogszerű, vagy nem jogszerű.¹³⁰ A tanácsadó vélemény kezdeményezésében nagy szerepe volt bizonyos nem kormányzati szervezeteknek (NGO-k). Az ő erőfeszítésüknek volt köszönhető, hogy 1993-ban a WHO (World Health Organization) indítványt nyújtott be a nemzetköz bírósághoz hasonló a kérdéssel,¹³¹ amely ügyet a Bíróság érdemben nem tárgyalta, mivel úgy ítélte meg, hogy e kérdés feltevése nem tartozik a WHO tevékenységi körébe, és ezért nem jogosult a kereset benyújtására.¹³²

IV.2. A Bíróság hatásköre

¹²⁷ „The reality is that there will be no quick fixes if our goal is effective, verifiable and irreversible nuclear disarmament.”

¹²⁸ LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS ADVISORY OPINION OF 8 JULY 1996 in. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1. C.J. Reports 1996, p. 226 (<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>, 2016.11.18.)

¹²⁹ REQUEST FOR ADVISORY OPINION transmitted to the Court under the United Nations General Assembly resolution 49/75 K of 15 December 1994 LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS, <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7646.pdf>, 2017. 02. 02.)

¹³⁰ Tanácsadó Vélemény 20. bekezdés

¹³¹ „In view of the health and environmental effects, would the use of nuclear weapons by a State in war or other armed conflict be a breach of its obligations under international law including the WHO Constitution?”, azonban ennek érdemi a megválaszolását a Bíróság elutasította arra hivatkozással, hogy nincs hatásköre (jurisdiccion), mivel a kérdés nem tartozik a WHO feladatkörébe (scope of the activities)

¹³² Michael J. Matheson: The Opinions of the International Court of Justice on the Threat or Use of Nuclear Weapons in The American Journal of International Law Vol. 91, No. 3 (Jul., 1997), pp. 417-435, http://www.jstor.org/stable/2954181?seq=1#page_scan_tab_contents (2017. 02. 22.), 417-418. o.

A Bíróság hatásköre a Közgyűlés által feltett kérdés elbírálására ellenben egyértelműen fennállt, hiszen Statútuma lehetőséget biztosít rá¹³³, hogy tanácsadó véleményt adjon abban az esetben, ha arra felhatalmazott szervtől érkezik a kérelem, márpedig a Közgyűlést az ENSZ Alapokmány 96. cikk (1) bekezdése erre felhatalmazza.¹³⁴ Ennek ellenére az USA, és más államok azzal érveltek, hogy a Bíróság saját diszkrecionális jogkörében eljárva elutasíthatna volna a kérelmet a kérdés szokatlan jellegére (*unusual character*) tekintettel.¹³⁵ Tény, hogy a kérdés szokatlan volt abban a tekintetben, hogy nem egy egyedi esettel kapcsolatban született, továbbá, hogy nagyon absztrakt és távan megfogalmazott kérdést tettek fel, valamint, hogy a tárgya vitathatatlanul politikai céllal (a nukleáris fegyverek eltörlése) született.¹³⁶ Ez minden bizonnyal megnehezítette a döntést, hiszen nem egy meghatározott, eseti jogi problémát kellett megoldani egy konkrét tényállás tisztázásával, hanem egy hipotetikus, elvi, és erősen átpolitizált kérdésre kellett jogi választ adni. Ennek ellenére a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a diszkrecionális jogkörét csak kényszerítő esetben alkalmazza, és ennél fogva tanácsadó véleményt ad bármely jogi kérdésben, még akkor is, ha az elvi jellegű és nem áll egy meghatározott jogvita a háttérben.¹³⁷

Egyes államok tiltakoztak a kérdés megfogalmazása ellen is, mivel szerintük az „engedélyezett” (*permitted*) kifejezés azt feltételezi, hogy valamely megengedő szabály esetében lehet csak legális a nukleáris fegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés. Helyette a „tiltott” (*prohibited*) kifejezés használatát javasolták, a Lotus ügyre hivatkozva.¹³⁸ A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy ez a kérdés nem bír jelentőséggel, ezért kikerülte azt azzal, hogy minden állam elfogadta, de legalábbis nem vitatta, hogy az államok cselekvési szabadságát korlátozzák a nemzetközi jog elvei és szabályai, ebben az esetben különösen a humanitárius jog.¹³⁹ Tehát a Bíróság az államok cselekvési szabadságának korlátait a korábbiakhoz képest annyiban módosította, hogy a kifejezetten nem tiltott magatartások azért

¹³³ A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai IV. Fejezet 65. cikk 1. bekezdés (http://www.menszt.hu/layout/set/print/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/a_nemzetkozi_birosag_alapszabalyai, 2017-04-02)

¹³⁴ Bruhács i.m., 2011, 324. o.

¹³⁵ Michael J. Matheson: The Opinions of the International Court of Justice on the Threat or Use of Nuclear Weapons in The American Journal of International Law Vol. 91, No. 3 (Jul., 1997), pp. 417-435, http://www.jstor.org/stable/2954181?seq=1#page_scan_tab_contents (2017. 02. 22.), 420. o.

¹³⁶ Matheson i.m. 420. o.

¹³⁷ Matheson i.m. 421. o.

¹³⁸ Timothy J. Heverin: Case Comment: Legality or the threat of use of nuclear weapons, Notre Dam Law Review, Volume 72, Issue 4, Article 18 (<http://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1862&context=ndlr>, 2016. 11. 18.), 5. o.

¹³⁹ Heverin i.m. 7. o.

nem is feltétlenül megengedettek, azaz egy „szürke zóna” hallgatólagos elfogadására került sor.¹⁴⁰

IV.3. Az ügy érdemi tárgyalása

A Bíróság megállapította joghatóságát, ezért az ügy érdemi tárgyalására is sor került, amely eredményeként a testület a következő döntéseket hozta:¹⁴¹

a) Sem a nemzetközi szokásjog, sem pedig a nemzetközi szerződések joga kifejezetten nem engedélyezi, ugyanakkor kifejezetten nem is tiltja nukleáris fegyverek bevetését;

b) Ugyanakkor a használat vagy fenyegetés során be kell tartani az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdését, továbbá az 51. cikkben foglalt valamennyi követelményt, és azokat az egyezményeket, amelyek kifejezetten a nukleáris fegyverek használatáról rendelkeznek, ellenben jogsértés állapítható meg;

c) A fenyegetés és használat általánosságban a fegyveres összeütközések jogába, különösen a humanitárius jogba ütközik. Azonban a nemzetközi jog jelenlegi állapotában, és a rendelkezésre álló tények birtokában a Bíróság nem tudta eldönteni, hogy az önvédelemhez való jog keretében, abban a szélsőséges esetben, ha az állam fennmaradása (*the very survival of the state*) lenne veszélyben, jogszerű vagy jogszerűtlen lenne a használat;

d) Fennál az a nemzetközi jogi kötelezettség, hogy jóhiszemű tárgyalások útján, azok eredményeként, szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósuljon az általános és teljes nukleáris leszerelés.

A Bíróság eljárása során jelentős mértékben támaszkodott a nemzetközi szerződések jogára, a nemzetközi szokásjogra, a soft lawra - 11 tanácsadó véleményt idézett számos közgyűlési határozat mellett - és a Biztonsági Tanács határozataira is.¹⁴²

Tartalmát tekintve a Pelindabai Szerződés a fent ismertetett többi nukleáris fegyvermenetes övezetet kialakító szerződés mintáját követi.

IV.3.1. A kifejezett tilalom, vagy engedély kérdése

A Bíróság Tanácsadó Véleményének 52. bekezdésében leszögezte, hogy a nemzetközi jogban nem található kifejezetten az atomfegyverek használatát megengedő norma, ugyanakkor kifejtette, hogy a gyakorlatban az államok az egyes fegyvernemek szabályozását általában

¹⁴⁰ Bruhács János: Nemzetközi jog I. Általános rész, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2009, 246. o.

¹⁴¹ Tanácsadó Vélemény 105. bekezdés (2) (A)-(F)

¹⁴² *Heverin* i.m. 5. o.

nem engedélyezés útján rendezik, hanem egyes fegyverek használatát tiltó jogforrásokat alakítanak ki, ezért a Bíróságnak azt kellett vizsgálnia, hogy fellelhető-e ilyen negatív szabály.

IV.3.1.1. Vegyi fegyver analógia

Számos állam azzal érvelt, hogy a vegyi fegyverek bevetésének tilalma alá vonható a nukleáris fegyverek használata is, mivel utóbbiak radioaktív melléktermékei az emberi szervezetbe jutva súlyosan mérgezők.¹⁴³ Ezzel szemben a Bíróság a teleologikus értelmezés alapján azt az érvelést fogadta el, hogy e szabályok célja, hogy megtiltsa olyan fegyverek bevetését, amelyek elsődleges rendeltetése, hogy mérgező hatásuk által okozzanak sérülést vagy halált. Továbbá az ítélet rámutatott, hogy e jogforrások részes államai a gyakorlatban sem kezelték egyformán e két típusú fegyvert.¹⁴⁴ Bár az első érvelés szemben fel lehetne hozni, hogy az atomfegyverek alkalmazói is számolnak a sugárzó hatással, és ez is lényegi összetevője pusztító erejüknek, azonban az a tény vitathatatlan, hogy a két kategóriát következetesen elkülöníti a gyakorlat.

Ami a kifejezetten nukleáris fegyverekkel kapcsolatos joganyagot illeti, vitán felül áll, hogy egyetlen univerzális, vagy kétoldalú jogforrás sem tiltja kifejezetten e fegyverek bevetését. Mindazonáltal egyes államok azt az érvelést hozták fel, hogy a különböző vonatkozó egyezmények tilalmai egy olyan rendszert alkotnak, amelyek immanensen végső soron az atombombák használatát tiltják.¹⁴⁵ Ez az álláspont nem megalapozott, véleményem szerint helyes a Bíróságnak az a reakciója, hogy e megállapodások előre vetíthetnek egy jövőbeni általános tilalmat, azonban önmagukban nem konstituálják azt.¹⁴⁶

IV.3.1.2. Az élethez való jog

Egyes államok érvelése alapján a nukleáris fegyverek bevetése sérti az élethez való jogot (Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya III. rész 6. cikk), amivel szemben a másik oldal azzal védekezett, hogy ez a jog csak az önkényes megfosztással szemben nyújt védelmet, ami nyilván nem lehet abszolút fegyveres konfliktusok idején, éppen ezért erre az esetre a fegyveres összeütközések jogát kell alkalmazni.¹⁴⁷ A Bíróság az utóbbi álláspontot fogadta el, hiszen kifejtette, hogy az „önkényesség” megítélése során nem lehet az Egyezségokmány általános szabályát alapul venni, hanem a *lex specialis* elv alapján azokat a

¹⁴³ *Matheson* i.m. 425. o.

¹⁴⁴ Tanácsadó Vélemény 55. bekezdés

¹⁴⁵ *Matheson* i.m. 425. o.

¹⁴⁶ Tanácsadó Vélemény 62. bekezdés

¹⁴⁷ *Matheson* i.m. 421-422.o.

szabályokat kell felhívni, amely az ellenségeskedésre vonatkozó normákat tartalmazza.¹⁴⁸ Ezzel párhuzamosan az is megállapításra került, hogy bizonyos speciális szabályok – pl. népirtás – közvetve érinthetik a nukleáris fegyverek jogszerűségének kérdését, azonban csak annyiban, amennyiben e szabályok kapcsán merül fel a kérdés.¹⁴⁹ Így pl. ha a szóban forgó fegyvereket azzal a céllal vetik be, hogy részben, vagy egészben megsemmisítsenek egy nemzeti, etnikai, vallási csoportot.¹⁵⁰ Ebből kifolyólag a népirtás megállapításához szükséges a szándékosság és a célzatosság, azonban a szándék bizonyíthatóságának hiányában a népirtást ilyen elvont tényállás mellett nem lehet értékelni.¹⁵¹

IV.3.1.3. A környezeti jog

A környezeti jog tekintetében az eljárás során az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyvre¹⁵², az 1977. május 18-án kötött a környezeti hadviselés tilalmáról szóló egyezményre¹⁵³, az 1992-es Riói Nyilatkozatra¹⁵⁴ és az 1972-es Stockholmi Nyilatkozatra hivatkoztak a felek. Utóbbi két nyilatkozat szabályait a nemzetközi szokásjog szabályai közé sorolta a Bíróság, másrészt pedig a humanitárius jogban alkalmazott elveket, a szükségesség és arányosság kérdését vizsgálta, ami abból következett, hogy a környezeti jogot is – az élethez való joghoz hasonlóan - a fegyveres konfliktusok esetén alkalmazandó jog vonatkozásában ítélte relevánsnak.¹⁵⁵ A környezetvédelmi jog megjelenése a fegyveres konfliktusok jogában régi-új koncepció. Egyrészt korábban is voltak nem kifejezetten környezetvédelmi jogi, de mégis ilyen jellegű rendelkezések, másrészt az 1980-as, 1990-es évektől kezdve a fegyveres összeütközések jogába is beültettek ilyen jellegű rendelkezéseket, sőt újonnan a békeidőben vonatkozó szabályokat is kiterjesztik háborús körülményekre.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Tanácsadó Vélemény 25. bekezdés

¹⁴⁹ *Heverin* i.m. 8. o.

¹⁵⁰ Tanácsadó Vélemény 26. bekezdés

¹⁵¹ *Heverin* i.m. 3. o.

¹⁵² A jegyzőkönyv 35. Cikk 3. bekezdése: „Tilos olyan hadviselési módokat, vagy eszközöket alkalmazni, amelyek célzatosan vagy valószínűen nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károkat okozhatnak a természeti környezetben.”

¹⁵³ Az egyezmény 1. Cikke tiltja a környezetre kiterjedt, hosszantartó, vagy jelentős (widespread, long-lasting or severe) hatást gyakorló fegyverek használatát.

¹⁵⁴ A Riói Nyilatkozat 2. elve (a Stockholmi Nyilatkozat 21. elve): „Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának és a nemzetközi jog elveinek megfelelően az Államok szuverén joga, hogy saját környezeti és fejlesztési politikájukat követve hasznosítsák saját erőforrásaikat, és biztosítsák; hogy a saját fennhatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló tevékenységek ne okozzanak kárt más Államok környezetében vagy a nemzeti fennhatóság határain túli területeken.”

¹⁵⁵ *Heverin* i.m. 4. o.

¹⁵⁶ Uo.

Az egyik fél érvelése ebben a témakörben az volt, hogy a fenti szabályok egyaránt minden időben érvényesek, így békeidőben, és háború alatt is, és hogy az atomfegyverek bevetése minden esetben széleskörű hatással és határon áterjedő kárral jár. Az USA és más államok ezzel szemben -bár egyetértettek abban, hogy a fenti elvek háború során sem kerülnek felfüggesztésre- azon az állásponton voltak, hogy e kérdésben is a fegyveres összeütközések jogának irányadó elveit és rendelkezéseit kell figyelembe venni, beleértve az arányosság elvét is, ami alapján azt állították, hogy nincs kifejezett tilalom súlyos környezeti károk okozására háborús helyzetben, hanem az ilyen károk és a katonai előnyök mérlegelése, arányossága alapján kell a kérdést megítélni.¹⁵⁷

A Bíróság az utóbbi érvelést fogadta el. Az ítélet nem vitatta ugyan az államok környezetvédelmi kötelezettségét,¹⁵⁸ azonban megállapította, hogy a környezeti jog hivatkozott forrásai nem jelenthetnek teljes tilalmat, azoknak nem célja, hogy megfosszák az államokat az önvédelem jogától. Mindazonáltal az államoknak kötelességük elemezni, hogy katonai vállalkozásaik során a szükségesség és arányosság elvének megfelelően a környezetet milyen mértékben károsítják.¹⁵⁹ Ebből következik, hogy a környezet háború idején is csak olyan mértékben károsítható, amennyiben azt a katonai szükségesség indokolja, és a támadás nem irányulhat kifejezetten a környezet megkárosítására. Ezek alapján a Tanácsadó Vélemény 33. bekezdése rögzítette, hogy bár a környezeti jog *corpusa* nem tartalmaz kifejezett tilalmat az atomfegyverekre vonatkozóan, azonban a fegyveres összeütközések jogának alkalmazása során fontos faktor a környezet védelme, amit komolyan figyelembe kell venni.

Egyetértek azzal a véleménnyel¹⁶⁰, hogy a békeidőre vonatkozó szabályokat nem lehet abszolút jelleggel háborús viszonyokra is vonatkoztatni, mivel a dolog természetből fakadóan e konfliktusok során elkerülhetetlen a környezet károsítása is. Ebből kifolyólag úgy vélem, hogy a Bíróság nem juthatott volna más helyes következtetésre, a vonatkozó szabályoknak és elveknek kizárólag a fent ismertetett, árnyalt és a fegyveres összeütközések jogának keretében történő értelmezése helytálló.

IV.3.1.4. A szokásjog

¹⁵⁷ *Matheson* i.m.422.o.

¹⁵⁸ Tanácsadó Vélemény 29. bekezdés

¹⁵⁹ Tanácsadó Vélemény 30. bekezdés

¹⁶⁰ *Matheson* i.m. 423. o.

A Bíróság azt is megvizsgálta, hogy a nemzetközi szokásjog részévé vált-e a tilalom 1945 óta. Ahhoz, hogy egy szabály a szokásjog szabályává váljon az alábbi két konjunktív feltétel fennállása szükséges:¹⁶¹

- gyakorlat, más néven usus (materiális, objektív feltétel);
- jogi meggyőződés, más néven opinio iuris sive necessitatis (szubjektív).

Az USA és más államok rámutattak, hogy nem alakult ki opinio iuris, mivel a nukleáris elrettentés több állam nemzetvédelmének meghatározó eleme volt, ami önmagában feltételezi, hogy az atomfegyverek felhasználása valamilyen formában jogszerű kell, hogy legyen.¹⁶² Továbbá, az a tény, hogy nem vetettek be ilyen fegyvereket nem a jog tilalmából, hanem katonai, politikai, és humanitárius megfontolások szem előtt tartásából következik.¹⁶³ A témában elfogadott Közgyűlési határozatokkal kapcsolatban a Bíróság úgy ítélte meg, hogy azok bizonyos esetekben ugyan bizonyítékai lehetnek a fennálló opinio iurisnak, azonban ebben az esetben a jelentős számú ellenzavazat és tartózkodás azt mutatja, hogy nincs meg az egységes álláspont az államok részéről.¹⁶⁴ A Bíróság a szokásjog kérdésében a jogi meggyőződés hiányával értett egyet a Vélemény 67. bekezdésében.

IV.3.2. Az ENSZ Alapokmányába ütköző magatartásokról

A Tanácsadó Vélemény 34-36. bekezdéseiben a Bíróság megállapította, hogy a korábban kifejtettek alapján az atomfegyverek használata jogszerűségének megállapítására a fegyveres összeütközések jogát, azon belül is különösen a humanitárius jogot kell alkalmazni. E cikkekben az is elismerésre került, hogy egy atomtámadás hatalmas rombolást, tömérdek szenvedést, és a következő generációk számára is jelentős károkat okoz, és ezeket a tényezőket a Bíróságnak számításba kell vennie eljárása során.

Ezek után a Bíróság először az Alapokmány rendelkezései közül a 2. cikk 4. bekezdését és 51. cikkét ítélte jelentősnek. Ezekkel kapcsolatban megállapította, hogy e szabályhelyek nem rendelkeznek kifejezetten meghatározott fegyverekről, hanem egyrészt az erőszak általános tilalmát tartalmazzák, másrészt a fegyveres támadás esetére, az annak elhárítására irányuló önvédelemhez való jogot fogalmazzák meg.¹⁶⁵ Ugyanakkor azon fegyverek használatát, amelyek szokásjog vagy egyezmény alapján önmagukban jogellenesek, nem teszi jogszerűvé a legitim cél. Továbbá a Bíróság utalt a Nicaragua ügyben

¹⁶¹ *Bruhács* i.m., 2009, 148. o.

¹⁶² *Matheson* i.m. 426. o.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Tanácsadó Vélemény 70-71. bekezdés

¹⁶⁵ Tanácsadó Vélemény 38-39. bekezdés

kimondott tételre, amely az önvédelem jogának gyakorlását is a szükséges, és arányos mértékben korlátozta.¹⁶⁶ A nukleáris fegyverek ellenzői azon az állásponton voltak, hogy e fegyverek alkalmazása soha nem lehet arányos tekintettel az egyedi romboló képességére (*unique destructive capability*), a Bíróság szerint azonban önmagában ilyen fegyver használata nem zárja ki az arányosságot, mindazonáltal minden esetben számba kell venni e fegyverek sajátos jellegét (a felszabaduló hőenergiát, sugárzást, eszkalációt, és a potenciált a teljes ökoszisztéma és emberi civilizáció kiirtására).¹⁶⁷ Az önvédelem jogának korlátait jelentik továbbá a védekező fél Biztonsági Tanács irányában fennálló kötelezettségei, mivel az önvédelmet gyakorlónak minden eszközről tájékoztatnia kell a BT-t és az általa alkalmazott eszközök nem zavarhatják a Biztonsági Tanácsnak a béke helyreállításában tett erőfeszítéseit.¹⁶⁸

IV.3.3. A humanitárius jogról, és a kimentési okokról

A Bíróság a fegyveres összetűzések jogát érintő vizsgálat során a humanitárius jog elveit és szabályait, az önvédelmi doktrinát, és a semlegesség elvét találta jelentősnek a Közgyűlés által feltett kérdés megválaszolása szempontjából.¹⁶⁹ Ennek kapcsán kimondta, hogy a nukleáris fegyverek bevetése általánosságban a humanitárius jog elveibe és szabályaiba ütközik.

Azzal az alapvetéssel minden fél egyetértett, hogy a humanitárius jog szabályai irányadók a nukleáris fegyverek tekintetében is.¹⁷⁰ Valamint deklarálta, hogy általánosságban a nemzetközi jog ugyanúgy vonatkozik a nukleáris fegyverek használatára és az azzal való fenyegetésre, mint bármely más fegyverre.¹⁷¹ Ebből következik, hogy az atomfegyverek használatát korlátozzák a Genfi és Hágai jog elvei, különösen a katonai szükségesség, a kombattánsok és a civilek megkülönböztetése, szükségtelen szenvedés megelőzése, a szükségesség és az arányosság.¹⁷² Amiből kitűnik, hogy -tekintettel az atomfegyverek többségének hatalmas pusztító erejére- általánosságban az atomfegyverek használata a humanitárius jog elveibe és szabályaiba ütközik.

¹⁶⁶ Tanácsadó Vélemény 41. bekezdés

¹⁶⁷ *Heverin* i.m. 11. o.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ *Heverin* i.m. 4. o.

¹⁷⁰ Tanácsadó Vélemény 85. bekezdés

¹⁷¹ Tanácsadó Vélemény 86. bekezdés

¹⁷² *Heverin* i.m. 29. o.

Ugyanerre a következtetésre jutott a Bíróság a semlegesség elvével kapcsolatban is. A Tanácsadó Vélemény 89. bekezdése alapján a semlegesség elvét minden fegyveres konfliktus esetén tiszteletben kell tartani függetlenül a felhasznált fegyver típusától.

Ezek után a Bíróság kiemelte, hogy számtalan érvet felsorakoztattak a felek egyik, vagy másik álláspont mellett. Például egyes államok hivatkoztak arra, hogy kis hatóerejű taktikai fegyverek bevetése megfelelhet a humanitárius jog követelményeinek, míg a másik oldal azzal érvelt, hogy az atomfegyverek sajátos jellege miatt a jogszerűség kizárt.¹⁷³ A taktikai fegyverek jogszerűségével kapcsolatban azt a példát szokták felhozni, amikor egy nyílt tengeren elhelyezkedő, nukleáris töltettel felszerelt tengeralattjárót semlegesítenek taktikai nukleáris fegyverrel.¹⁷⁴ Mivel ebben az esetben „csak” a nyílt tenger környezete károsodna, és kizárólag kombattáns áldozatok lennének, ezért első ránézésre elfogadhatónak tűnik az érv. Azonban ellene szól, hogy egyrészt a tengerben szétterjedne a szennyeződés, másrészt, és éppen emiatt a tengeri élővilágot is károsítaná, ami több ilyen támadás esetén az ökoszisztéma negatív irányú változását idézhetné elő, ami például a halászaton keresztül közvetve akár az emberekre is veszélyes lehet. Továbbá adott esetben civil hajók is tartózkodhatnak a robbanás hatókörében, amit szintén számításba kell venni. Ezekre tekintettel, illetve arra figyelemmel, hogy más, konvencionális fegyverek is hasonló hatékonysággal kiválthatják a taktikai atomfegyvereket, úgy vélem, hogy hiba lenne elfogadhatónak tartani a taktikai nukleáris robbanóeszközök bevetését ebben a szituációban, mivel az arányosság és szükségesség követelményének nem felel meg. Másik klasszikus példa a bevethetőség mellett, amikor egy sivatagban állomásozó hadsereg ellen irányul a támadás. Azonban ezzel szemben az hozható fel, hogy a légmozgás által a sugárzó szennyezés ebben az esetben is elterjedhet, másrészt pedig a szükségtelen szenvedés okozása tilalmának elvébe ütközik, tehát szintén nem tartható álláspont.¹⁷⁵

Mindazonáltal a Bíróság nem értett egyet azzal, hogy az arányosság elvének semmi esetben sem feleltethető meg az önvédelem jogának nukleáris fegyverrel való érvényesítése, mivel annak hatása súlyos, széleskörű következményekkel járna és annak a veszélye folytán, hogy az ilyen jellegű védekezés teljeskörű nukleáris háborúhoz vezetne, ami a földi élet megsemmisülését eredményezné.¹⁷⁶ Továbbá a Bíróság úgy érvelt, hogy nem szükséges vizsgálnia e hatásokat, valamint azt sem kell vizsgálnia, hogy bizonyos taktikai fegyverek hatása az arányosság elvének megfelelhet-e, mivel minden nukleáris fegyver természeténél

¹⁷³ Erről bővebben lsd. Tanácsadó Vélemény 90-96. bekezdés

¹⁷⁴ Nuclear Weapons Under International Law, 5.o.

¹⁷⁵ Nuclear Weapons Under International Law, 6.o.

¹⁷⁶ Matheson i.m. 424. o.

fogva komoly kockázatot jelent, amit az önvédelemre hivatkozó államoknak figyelembe kell venniük az arányosság elvére tekintettel.¹⁷⁷ Tehát a bíróság átfogó érvénnyel nem zárta ki az önvédelemre hivatkozás lehetőségét -ez konkrét tények hiányában nem is lett volna megalapozott. Azonban utalt arra, hogy a nukleáris fegyverek különös jellegéből adódóan komoly megfontolást igényel bevetésük, hiszen alkalmazásuk nagyobb kockázatot jelent, mint a hagyományos fegyvereké. Vagyis az atomfegyverek használatának tilalma nem teljes körű, hanem előfordulhatnak bizonyos esetek -ritka kivételek-, amikor a tilalom nem érvényesül.¹⁷⁸ A bíróság érvelése alapján három ilyen eset fordulhat elő:

- a) az önvédelem szélsőséges esete, amikor az állam léte forog kockán;
- b) az elrettentés politikája;
- c) a megtorlás (belligerent reprisal).

3.3.1. Az önvédelemhez való jog

A kérdés nehézségét, és azt, hogy mind politikailag, mind a jogtudomány szempontjából, doktrinálisan is bonyolult ügyről van szó híven tükrözi, hogy a Bíróság elnöke, Mohammed Bedjaoui döntő szavazatára volt szükség e döntés megszületéséhez.¹⁷⁹

A túl általános megfogalmazás, pontosabban a precíz definíció hiánya miatt nem egyértelmű, hogy a Bíróság mit értett az önvédelem szélsőséges esetén. Egyrészt nem definiált, hogy mit értünk az állam túlélésén. Az aktuális kormányzat fennmaradását, az állam mint szuverén nemzetközi jogalany fennmaradását, vagy a népesség életben maradását? Továbbá az sem világos, hogy vajon ebben az esetben az állam túlélése jogszerűvé teszi a humanitárius jog megsértését? Ez az érvelés ahhoz vezetne, hogy a háborúban vesztesre álló fél felrúghatná a fegyveres összeütközések jogát, ami összeegyeztethetetlen a nemzetközi jog céljaival.¹⁸⁰ Nyilván egy szigorú, szűkebb értelmezést igyekezett megalapozni a Bíróság, tehát véleményem szerint e kivétel minden bizonnyal csak az olyan esetekre vonatkozhat, amikor egy állam területének jelentős részén, az ott fellelhető természeti értékek, a környezet és az infrastruktúra teljes pusztulásának közvetlen, és nagyon jelentős veszélye fenyeget, emellett a népesség szintén jelentős részének -ideértve elsősorban a nem kombattáns lakosságot- életét

¹⁷⁷ Tanácsadó Vélemény 43. bekezdés: „*all nuclear weapons and the profound risks associated therewith are further considerations to be borne in mind by States believing they can exercise a nuclear response in self-defence in accordance with the requirements of proportionality*”

¹⁷⁸ Mindazonáltal e kivételek sem feltétlenül érvényesek a Bíróság álláspontja szerint, hanem csak lehetségesek, mivel a Bíróság véglegesen nem tudta sem kizárni, sem megengedni („*cannot conclude definitively*”) lsd.: Richard A. Falk: Nuclear Weapons, International Law and the World Court: A Historic Encounter, *The American Journal of International Law*, Vol. 91, No. 1 (Jan., 1997), pp. 64-75., http://www.jstor.org/stable/2954141?seq=1#page_scan_tab_contents (2017. 03. 28.), 68. o.

¹⁷⁹ Falk i.m. 64. o.

¹⁸⁰ Matheson i.m. 430. o.

közvetlenül -különösen a nemzetközi jog, azon belül is a fegyveres konfliktusok és a humanitárius jog megsértésével megvalósított cselekmények- fenyegető magatartások esetén lehet helye. Hozzáteve, hogy bizonyos általános elveket, elsősorban az arányosság elvét ebben az esetben is figyelembe kell vennie a védekező félnek. Vagyis ez az eszköz csak mint ultima ratio szolgálhat, és csak olyan mértékben, ami a fent leírt „teljes pusztulás” elkerüléséhez vezet. Tehát, abban az igen valószínűtlen helyzetben, amelyben az állam és az ott élő lakosság, és anyagi javak teljes megsemmisülése fenyeget, és e megsemmisülést semmilyen más eszközzel nem lehet elkerülni, és a védekező állam még rendelkezik nukleáris kapacitásokkal, akkor bevethetők az atomfegyverek, feltéve, hogy a válaszcsepás egyébként megfelel a nemzetközi jog vonatkozó szabályainak. Úgy vélem, hogy ezt az abszurd helyzetet kivéve a nemzetközi jog logikájával, alapvető célkitűzéseivel, és általános szabályaival összeegyeztethetetlen lenne e fegyverek bevetése, ennél fogva az önvédelem szélsőséges esetének ennél szélesebb értelmezése helytelen.

IV.3.3.2 Az elrettentés politikája

Az elrettentés politikájával kapcsolatosan az egyik oldal azzal érvelt, hogy már akár nukleáris fegyverek birtoklása is fenyegetésnek minősülhet, de az elrettentés politikája mindenképpen, míg a másik oldal pedig azt emelte ki, hogy a nemzetközi rendszerben bevett gyakorlat, és paradox módon biztonságpolitikai sarokkő, és a stabilitás garanciája a nukleáris fegyverek birtoklása, és a használatukra vonatkozó jelzett hajlandóság. Egyrészt tény, hogy a nemzetközi közösség érzékelhető része alkalmazta és a mai napig alkalmazza az elrettentés politikáját, továbbá, hogy e politika lényege, hogy ne kelljen bevetni az atomfegyvereket, tehát az elrettentés éppen a megelőzést szolgálja.¹⁸¹ Másrészt az elrettentés csak akkor lehet hatékony, ha hitelt érdemlő, kredibilis, ami már megalapozhatja a fenyegetést. Ennek megítélése attól függ, hogy a kijelentett szándék más állam területe, vagy függetlensége ellen irányul, illetve önvédelem esetén megfelel-e az arányosság és szükségesség követelményének.¹⁸² Ebből következik, hogy általánosságban a fenyegetés is tiltott, azonban bizonyos esetekben lehetséges. A probléma ennél a kivételnél is az értelmezés keretei kapcsán merül fel. Így például megalapozott a kérdés, hogy egy szigorú válaszcsepással való fenyegetés tiltott-e, amennyiben egy atomhatalom teszi, anélkül azonban, hogy expressis verbis nukleáris fegyverek bevetését említene.¹⁸³ Emellett lehet olyan eset, amikor a használat

¹⁸¹ Matheson i.m. 431. o.

¹⁸² Tanácsadó Vélemény 48. bekezdés

¹⁸³ Matheson i.m. 431. o.

jogellenes lenne, például az arányosság elvének megsértése miatt, azonban az ezzel való fenyegetés -mivel az nem járna civil áldozatokkal, sőt éppen megelőzne egy kirobbanó háborút- jogellenessége éppen kontraproduktív lenne. Ennél fogva a fenyegetés a politikai realitás miatt elválhat a használat tényállásától, és elméletileg az elrettentés politikájának körében -a fent leírt megszorításokkal- alkalmazható.

IV.3.3.3. Harci megtorlás

A Bíróság a megtorlással kapcsolatban szűkszavúan annyit állapított meg, hogy ebben a kérdésben is -az önvédelemhez hasonlóan- elsősorban¹⁸⁴ az arányosság elvét kell figyelembe venni.¹⁸⁵

IV.3.4. Az átfogó leszerelési kötelezettség deklarálása

Végül a Bíróság a leszerelés iránti tárgyalásokkal kapcsolatban az NPT-re hivatkozva kimondta, hogy minden államnak kötelessége jóhiszeműen tárgyalásokat folytatni, és egyezséget tető alá hozni -szigorú és hatékony nemzetközi felügyelet alatt- a teljes nukleáris leszerelést illetően. Amit a Bíróság azzal pontosított, hogy ez nem egyszerűen tárgyalási kötelezettség, hanem, ha úgy tetszik a teljes leszerelésre vonatkozó eredménykötelmet keletkeztet az államok oldalán.¹⁸⁶ E szabály ráadásul a nemzetközi szokásjog szabályának tekinthető, mivel formálisan is 182 államot érint, vagyis a nemzetközi közösség jelentős részét kötelezi, ráadásul ezek az államok mind vettek már részt a Közgyűlés nukleáris leszereléssel kapcsolatos határozatainak elfogadásában, így e kötelezettséget illetően fennál az *opinio iuris*.¹⁸⁷ Ezt erősíti meg, hogy a Közgyűlés azóta is napirenden tartja e kötelezettség teljesítésének előmozdítását.¹⁸⁸

V. A Marshall-szigetek ügyei

2014. április 24-én a Marshall-szigetek keresetet nyújtott be a Nemzetközi Bírósághoz a kilenc atomfegyverrel rendelkező állam¹⁸⁹ ellen nukleáris leszerelésre vonatkozó nemzetközi

¹⁸⁴ ezt annyival kiegészítve, hogy békeideőben a megtorlás per se jogellenes

¹⁸⁵ Tanácsadó Vélemény 46. bekezdés

¹⁸⁶ Tanácsadó Vélemény 99. bekezdés

¹⁸⁷ Tanácsadó Vélemény 100. bekezdés

¹⁸⁸ Isd. A Közgyűlés Follow-up to the 2013 high-level meeting of the General Assembly on nuclear disarmament, A/71/131 2016. számú, július 11-én elfogadott határozata

¹⁸⁹ Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Oroszország, Kína, India, Pakisztán, Észak-Korea, Israel

jogi kötelezettségeik megszegésére hivatkozva.¹⁹⁰ Végül az atomhatalmak közül csak India, Pakisztán, és az Egyesült Királyság ügye került ténylegesen a Bíróság elé, mivel ezek az államok fogadták el a Bíróság kötelező joghatóságát. A többi állam nem fogadta el a Bíróság joghatóságát.¹⁹¹ A három kereset alapja, és a megszülető ítélet is többnyire azonos, ezért a három esetet a továbbiakban -a szükséges kiegészítésekkel- India példáján keresztül elemzem. Mindegyik kereset arra irányult, hogy a bíróság állapítsa meg az alperesek kötelezettségszegését, és hogy kötelezze őket kötelezettségeik teljesítésére.¹⁹² Az állítólagos kötelezettségszegés abban merült ki a Marshall-szigetek álláspontja szerint, hogy nem folytattak jóhiszemű tárgyalásokat a nukleáris fegyverkezési verseny beszüntetése, és a nukleáris fegyverek átfogó és teljes leszerelése érdekében, sőt éppen ellenkezőleg, fejlesztették és bővítették a nukleáris arzenálukat.¹⁹³ India és Pakisztán tekintetében e kötelezettségeket a nemzetközi szokásjogban fellelhető forrásnak minősítette a beadvány, míg az Egyesült Királyság esetében az NPT VI. cikkére hivatkozott az indítvány.

Az írásbeli és a szóbeli szakaszban is az alperesek arra tettek indítványt, hogy a bíróság először joghatóságáról döntsön, és állapítsa meg hatáskörének hiányát, és/vagy a kereset elfogadhatatlanságát. A Marshall-szigetek pedig fenntartotta a keresetét és indítványozta, hogy a Bíróság állapítsa meg joghatóságát.¹⁹⁴ A Bíróság végül mindhárom ügyben elfogadta az alperesek kifogását, és megállapította, hogy előzetes jogvita hiányában nincs hatásköre a kereset elbírálására, így elutasította az ügy érdemi tárgyalását.¹⁹⁵

V.1. A hatáskör hiánya

A fentiekből következik, hogy a Bíróság nem foglalkozott az érdemi kérdésekkel, hanem először a kereset elbírálhatóságáról döntött. A felek által benyújtott bizonyítékok, nyilatkozatok alapján a testület úgy határozott, hogy a kereset elbírálására nem rendelkezik hatáskörrel, mivel a felperes nem tudta bizonyítani, hogy már fennállt a jogvita a felek között a kereset benyújtásakor.¹⁹⁶

V.2. A felek érvei

¹⁹⁰ 5 October 2016 Judgement obligations concerning negotiations relating to cessation of the nuclear arms race and to nuclear disarmament (marshall islands v. india), <http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19134.pdf> (2017.03.28.), továbbiakban: Marshall-szigetek ügy, 21. bekezdés

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² Marshall-szigetek ügy, 11. bekezdés

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ Marshall-szigetek ügy 12-13. bekezdés

¹⁹⁵ Marshall-szigetek ügy 56. bekezdés

¹⁹⁶ Marshall-szigetek ügy 22. bekezdés

A Marshall-szigetek azt állította, hogy a jogvita fennállását bizonyítja a felek kereset benyújtása előtt és az eljárás alatt tanúsított magatartása. A felperes ezt azzal kívánta alátámasztani, hogy több ízben is felszólította az atomhatalmakat, hogy folytassanak leszerelési tárgyalásokat. E körben különösen két nyilatkozatot emelt ki. Egyrészt a Közgyűlés 2013. szeptember 26-án rendezett, nukleáris leszereléssel kapcsolatos csúcstalálkozóján, a külügyminisztere sürgette az atomhatalmakat, hogy fokozzák erőfeszítéseiket a tényleges leszerelésre irányuló kötelezettségeik teljesítését illetően.¹⁹⁷ Másrészt a mexikói Nayaritban, 2014. február 13-án megtartott, a nukleáris fegyverek humanitárius hatásaival foglalkozó második konferencián a felperes képviselője kifejtette, hogy véleménye szerint az atomfegyvermentes világ érdekében folytatott tárgyalások rég esedékesek. Továbbá, hogy a nukleáris arzenállal rendelkező államok e tárgyalások kötelezettségüket nem teljesítik, ezért a tényleges tárgyalások megkezdése a nemzetközi szerződési jog és a szokásjog szabályai alapján minden állam kötelessége.¹⁹⁸ A felperes tehát arra hivatkozott, hogy a nemzetközi konferenciákon, amelyeken az alperesek is jelen voltak egyértelműen kinyilvánította, hogy vitatja minden egyes atomhatalom leszereléssel kapcsolatos tevékenységét, pontosabban, hogy utóbbiak elmulasztották tárgyalások kötelezettségeik teljesítését. Továbbá a Marshall-szigetek úgy vélte, hogy azzal, hogy a felperesek a Bíróság előtt vitatták a köteleességszegés tényét -vagyis az érdemi kérdésben is kifejezték szembenállásukat- megerősítették a vita fennállását.¹⁹⁹ Emellett a kereset benyújtója hivatkozott arra is, hogy India és Pakisztán fenntartja és minőségileg és mennyiségileg fejleszti nukleáris ütőképességét, ezzel pedig tényleges magatartása a fegyverkezési verseny mielőbbi befejezésének, és a leszerelés kötelezettségének de facto ellent mond.²⁰⁰

Ezekkel szemben India úgy vélte, hogy nincs vita a felek között, ugyanis azt állította, hogy maga is meggyőződéssel támogatja a nukleáris leszerelést (*strong supporter of nuclear disarmament*), amit elsősorban a Közgyűlésben leadott, témába vágó szavazatainak, különösen az 1996-os tanácsadó vélemény után elfogadott, azt megerősítő határozatoknak a

¹⁹⁷ „urge[d] all nuclear weapons states to intensify efforts to address their responsibilities in moving towards an effective and secure disarmament”, Marshall-szigetek ügy 26. bekezdés

¹⁹⁸ „[T]he Marshall Islands is convinced that multilateral negotiations on achieving and sustaining a world free of nuclear weapons are long overdue. Indeed we believe that States possessing nuclear arsenals are failing to fulfil their legal obligations in this regard. Immediate commencement and conclusion of such negotiations is required by legal obligation of nuclear disarmament resting upon each and every State under Article VI of the Non-Proliferation Treaty and customary international law.”, Marshall-szigetek ügy 26. bekezdés

¹⁹⁹ Marshall-szigetek ügy 27. bekezdés

²⁰⁰ Marshall-szigetek ügy 28. bekezdés

támogatásával vélt alátámasztottnak.²⁰¹ Továbbá a Marshall-szigetek idézett konferenciákon elhangzó nyilatkozatait illetően azt állította, hogy azok nem alapozzák meg a felek közötti ellentétet, mivel India is azt támogató, azzal egybevágó nyilatkozatokat tett, sőt egybevág az ország függetlenné válása óta folyamatosan tanúsított magatartásával.²⁰² Végül India említést tett arról, hogy a felperes egyik állammal sem folytatott bilaterális egyeztetéseket, a kilenc állam közül, amelyek ellen keresetet nyújtott be.²⁰³ Az Egyesült Királyság kifogásai annyiban egészítik ki a fentieket, hogy arra hivatkozott, hogy a nemzetközi szokásjog szabályai alapján az az állam, amelyik keresetet kíván benyújtani egy másik állam köteleességszegése okán, a keresetlevél benyújtása előtt értesíteni köteles utóbbit e szándékáról. Ez az értesítés pedig sine qua non a vita fennállásához.²⁰⁴ A konferencián elhangzó nyilatkozatokkal kapcsolatban pedig azért nem tartotta megalapozottnak a keresetet, mivel azokban a nyilatkozattevő kifejezetten nem nevesítette az Egyesült Királyságot, továbbá az alperes a nayariti konferencián nem is képviseltette magát.²⁰⁵ Pakisztán is többnyire az angol védekezést választotta, és az értesítés, tárgyalás hiányára hivatkozott.²⁰⁶

V.3. A Bíróság megállapításai

A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai 38. cikke alapján a Bíróság feladata, hogy a nemzetközi jogvitákat a nemzetközi jog alapján eldöntse. A 36. cikk 2. bekezdése rendelkezik az alávetéses joghatóságról az alábbiak szerint:

„Az Alapszabályokban részes Államok bármikor kijelenthetik, hogy ipso facto (önmagában) és külön megegyezés nélkül, minden olyan Állammal szemben, amely ugyanazt a kötelezettséget vállalja, kötelezőnek ismeri el a Bíróság joghatóságát minden olyan jogvitára nézve, amelynek tárgya:

- a. *nemzetközi szerződés értelmezése,*
- b. *a nemzetközi jog bármely kérdése,*
- c. *olyan tény létezésének megállapítása, amely ha valóban bizonyul, nemzetközi kötelezettség megszegését jelenti,*
- d. *nemzetközi kötelezettség megszegése esetében teljesítendő jóvátétel természete vagy terjedelme”.*

²⁰¹ Marshall-szigetek ügy 30. bekezdés

²⁰² Marshall-szigetek v. India 31. bekezdés

²⁰³ Marshall-szigetek v. India 32. bekezdés

²⁰⁴ Marshall-szigetek v. Anglia 27. bekezdés

²⁰⁵ Marshall-szigetek v. Anglia 28. bekezdés

²⁰⁶ Marshall-szigetek v. Pakisztán 30-32. bekezdés

E szabályok felhívása után a Bíróság a releváns esetjogot idézte fel. Ez indokolt volt, hiszen a Bíróság joghatóságát mindig a konkrét ügy jogcímét és tartalmát vizsgálva állapítja meg, vagyis arra alapozza, hogy „lényegbevágó azonosság áll fenn az adott eljárás tárgya és a Bíróság joghatósága között”.²⁰⁷ Tehát a Bíróság azt vizsgálta, hogy tárgyi joghatósággal rendelkezik-e.

A testület először a Mavrommatis ügyben kimondott elvre hivatkozott, amely kimondja, hogy a viszály, nézeteltérés jogkérdésben vagy ténykérdésben jelentkező, jogi álláspontok vagy jogi érdekek konfliktusa. Amit kiegészített a Dél-Nyugat-Afrika ügyben kimondott tétellel, ami úgy szól, hogy a viszály fennállásához az szükséges, hogy az egyik fél állításával szemben, a másik fél egyértelműen ellentétes nézetet valljon (*hold clearly opposite views*).²⁰⁸ A nemzetközi jogvita létezése objektív tény, tehát az ellentmondás akkor is létezhet, ha csak az egyik fél állítja a viszály fennállását, vagy éppen tagadja azt,²⁰⁹ azonban a vita fennállásához egyértelműen ellentétes álláspontra van szükség a két fél részéről.²¹⁰ Tehát a viszály fennállása tartalmi, és nem formai kérdés.²¹¹ A Nicaragua ügyben elfogadott jogtétel alapján a szembenállásnak nem kell *expressis verbis* lennie, azt a fél magatartása is megalapozhatja, tehát nem feltétlenül szükségesek ellentmondó nyilatkozatok.²¹²

A Bíróság leszögezte, hogy a kereset benyújtása előtti tárgyalások, illetve az eljárásba vonni kívánt fél értesítése nem feltétele a kereset benyújtásának, mindazonáltal egy ilyen diplomáciai lépés fontos lehet a jogvita kialakulása szempontjából.²¹³

A fentiekre tekintettel a Bíróság a vita fennállásának kérdése során a tények vizsgálatára hagyatkozik, amely során elsősorban a felek egymás közötti nyilatkozatait, egymásnak címzett, vagy multilaterális jellegű dokumentumait vizsgálja.²¹⁴ A Bíróság ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a Marshall-szigetek és India között több kétoldalú egyeztetésre is sor került, azonban ezeken a felperes nem nyilatkozott a jelen indítványban hivatkozott kötelezettségzegésről.²¹⁵ A multilaterális közegben tett kijelentésekkel kapcsolatban pedig arra kell tekintettel lenni, hogy mi volt a nyilatkozat tartalma, kik voltak a címzettek -ha egyáltalán voltak közvetlen címzettek- és hogy volt-e reakció valamelyik címzett részéről.²¹⁶

²⁰⁷ Bruhács i.m., 2011, 309. o.

²⁰⁸ Marshall szigetek v. India 34. bekezdés

²⁰⁹ Bruhács i.m., 2009, 223

²¹⁰ Marshall-szigetek v. India, 34. bekezdés

²¹¹ Marshall-szigetek v. India, 35. bekezdés

²¹² Marshall-szigetek v. India 37. bekezdés

²¹³ Marshall-szigetek v. India 35. bekezdés

²¹⁴ Marshall-szigetek v. India 36. bekezdés

²¹⁵ Marshall-szigetek v. India 44. bekezdés

²¹⁶ Marshall-szigetek v. India 45. bekezdés

A Bíróság érvelése alapján a Marshall-szigetek 2013. szeptember 26-án tett nyilatkozatában nem esett szó kötelezettségszegésről, hanem mindössze javaslattételre került sor a probléma intenzívebb kezelése érdekében. Márpedig a Grúzia v. Oroszország (2011) ügyben a Bíróság úgy vélekedett, hogy egy nyilatkozat csak akkor alapozhatja meg a jogvitát, ha elég világosan (*sufficient clarity*) van megfogalmazva ahhoz, hogy a másik fél felismerhesse, hogy adott kérdésben vita áll vagy állhat fenn.²¹⁷ A nayariti konferencián elhangzottakat a fórum túl általánosnak találta arra tekintettel, hogy a konferencia témája nem a leszereléssel volt kapcsolatos, valamint, hogy a Marshall-szigetek képviselője nem pontosította, hogy milyen magatartás volt az, amely véleménye szerint megalapozta India kötelezettségszegését.²¹⁸ Ezekből következik hogy az alperes nem tudhatta, és nem is kellett tudnia, hogy kötelezettségszegés gyanúja merült fel a Marshall-szigetek részéről.²¹⁹

A tényleges kontradikció követelményét, vagyis az egyértelműen ellentétes nézetet a Bíróság esetjoga úgy konkretizálja, hogy akkor beszélhetünk egyértelmű szembenállásról, ha az alperes tudta, vagy tudnia kellett volna (*was aware, or could not have been unaware*), hogy a felperes vele egyértelműen szemben áll az adott kérdésben.²²⁰

Ezek után a Bíróság arra kereste a választ, melyik az az időpont, amelyben a viszálynak már fenn kell állnia. Ezzel kapcsolatban a fórum azt az álláspontot foglalta el, hogy a jogvitának a kereset benyújtásakor már léteznie kell.²²¹ Ehhez hozzátette, hogy a felek eljárás során kifejtett magatartásának jelentősége lehet a vita létezésének megállapítása, a jogvita tárgya, vagy akár a jogvita időközbeni megszűnése tekintetében, de a kereset benyújtása utáni magatartás önmagában sosem alapozhatja meg a bíróság joghatóságát ugyanabban az ügyben, amelyben a keresetet benyújtották.²²² Ebből következik, hogy a joghatóság megalapozására kizárólag olyan tényeket lehet figyelembe venni, amelyek a kereset benyújtását megelőzően keletkeztek. Tehát a testület nem fogadta el a Marshall-szigeteknek azt az érvét, hogy az alperesek érdemi kérdésekben tett nyilatkozatai, és maga a keresetlevél benyújtása elegendő bizonyíték a jogvita fennállására, mivel a keresetben benyújtott, vagy a benyújtás után ismertetett tények nem hozhatnak létre egy jogvitát de novo, ha az korábban még nem létezett.²²³

²¹⁷ Marshall-szigetek v. India 46. bekezdés

²¹⁸ Marshall-szigetek v. India 47. bekezdés

²¹⁹ Marshall-szigetek v. India 48. bekezdés

²²⁰ Marshall-szigetek v. India 38. bekezdés

²²¹ Marshall-szigetek v. India 39. bekezdés

²²² Marshall-szigetek v. India 40. bekezdés

²²³ Marshall-szigetek v. India 50. bekezdés

Végül azt az állítást, hogy India magatartása nem egyezik a nyilatkozataival a Bíróság azzal utasította el, hogy a Marshall-szigetek nem szolgáltatott adatokat a jogsértésre vonatkozóan, és ennél fogva India nem tudhatta, és nem is kellett tudnia, hogy a felperes véleménye szerint jogsértést követett el.²²⁴

V.4. Különvélemények, ellenvélemények

A három ítéletet sok kritika érte, és nem csak az ellenszavazó bírák részéről, hanem egyes aspektusok tekintetében még a döntést támogató oldalról is.

A bíróság alelnöke, Yusuf bíró például nem értett egyet azzal, hogy mind a három ügyet „egy kaptafára” ítélte meg a Bíróság.²²⁵ E különvélemény megkérdőjelezte annak az új szubjektív kritériumnak a bevezetését is, hogy egy jogvita fennállásához a potenciális alperesnek tudnia kell a vita fennállásáról (*awareness*). Ezt azzal indokolta, hogy a korábbi gyakorlatban e követelmény nem merült fel, például a hivatkozott Grúzia v. Oroszország ügyben sem.²²⁶ Ez a „tudatosság-teszt” ráadásul perökonómiai szempontból is aggályos, ugyanis e formális követelményt a felperes bármikor pótolhatja, és ugyanazzal az ügyel ismét a bírósághoz fordulhat.²²⁷ Yusuf szerint ezt a feltételt felesleges is volt bevezetni, mivel a hagyományos objektív szempontrendszer alapján is a vita hiányát kellett volna megállapítani.²²⁸ Owada bíró különvéleményében annak fontosságát hangsúlyozta, hogy különbséget kell tenni jogvita, és a nézetek pusztja különbözősége között, mivel utóbbiak ipso facto még nem feltétlenül eredményeznek jogi vitát.²²⁹ Lényegében a többi különvélemény, és ellenvélemény ezekkel a kérdésekkel foglalkozik. Az ellenvélemények többnyire kritizálják a tudatossági-kritérium bevezetését, és elfogadják a Marshall-szigetek érvelését abban a tekintetben, hogy a Bíróság előtti jog és ténykérdésekben való ellentmondás megalapozza a jogvita létezését.²³⁰

Úgy vélem, hogy a Marshallszigetek ügyeiben a Bíróság nem akarta felvállalni, hogy véleményt alkosson az 1996-ban kimondott nukleáris leszerelésre irányuló tárgyalási kötelezettséget illetően. Ugyanis amennyiben elfogadta volna joghatóságát, úgy valószínűleg kénytelen lett volna konkretizálni e kötelezettség tartalmát. Ugyanakkor az ügy érdemi tárgyalása esetén is kikerülhette volna, hogy továbbfejlessze a leszerelési tárgyalási

²²⁴ Marshall-szigetek v. India 51-52. bekezdés

²²⁵ Yusuf alelnök különvéleménye 1. bekezdés (<http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19138.pdf>, 2017.04.03.)

²²⁶ Yusuf alelnök különvéleménye 9-14. bekezdés

²²⁷ Uo.

²²⁸ Yusuf alelnök különvéleménye 16. bekezdés

²²⁹ Owada bíró különvéleménye (<http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19140.pdf>, 2017.04.03.)

²³⁰ Bennouna bíró ellenvéleménye (<http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19144.pdf>, 2017.04.03)

kötelezettség szabályát, mivel önkényesen nem állapíthatott volna meg egy univerzális, mindenkire nézve kötelező határidőt a teljes leszerelésre vonatkozóan. Azt hiszem, hogy ez az állítás nem kíván különösebb magyarázatot, hiszen ilyen jellegű jogfejlesztésre egyáltalán nincs hatásköre a Bíróságnak, továbbá erre ez a szerv nem is alkalmas. Ennek ellenére az én állásponatom az, hogy érdemi tárgyalás esetén a Bíróság megerősíthette volna a leszerelésre vonatkozó szokásjogi szabály létezését, kimondhatta volna, hogy e kötelezettség nem kopott ki a nemzetközi jog rendszeréből. Ennek az lett volna a jelentősége, hogy a napjainkra de facto csupán formálissá, politikai szólamává váló kötelezettséget újra jogi relevanciával ruházta volna fel. Ehelyett egy vitatható indokkal, az eddigi ítélkezési gyakorlattól némileg eltérve már az ügy érdemi tárgyalása előtt elutasította a keresetet. A fentiek ellenére fontosnak tartom leszögezni, hogy nem volt alaptalan a Bíróság döntése. A kereset valóban nem volt kellően előkészítve, sokkal alaposabban ki kellett volna dolgozni azt. A Marshall-szigetek érvelése, és bizonyítékai véleményem szerint a komolytalanság határát súrolták, és szerintem felvetik a gyanút, hogy az egész eljárás egyszerűen csak úgymond „országmarketing” célokat szolgált, és valójában nem is annyira az alperesek kötelezettségének elismertetésére irányult a kereset, mint a politikai tőke és a PR források bővítésére.

VI. Humanitárius Fogadalom

A közelmúltban nemzetközi szinten egyre többször kerül hangsúlyozásra, hogy a nukleáris fegyverek bevetése beláthatatlan mértékű humanitárius tragédiát okozna. Az NPT-t felülvizsgáló 2010-ben tartott konferencia volt az első csúcstalálkozó a sorban, ahol expressis verbis kimondták, hogy bármely nukleáris fegyver bevetése katasztrofális következményekkel járna.²³¹ Ebbe a sorba illeszkednek a 2013-ban, és 2014-ben Oszlóban, Nayaritban és Bécsben megtartott konferenciák is. E programsorozat eredményeként született meg a napjainkban már 127 állam²³² által jóváhagyott „Humanitárius Fogadalom” címet viselő dokumentum²³³. A nyilatkozat elismeri az eddigi nukleáris robbantások és tesztelések áldozatainak okozott károk elfogadhatatlanságát, és kijelenti, hogy e károk a mai napig nem kerültek megfelelően megtérítésre. A felek hangsúlyozzák a nukleáris csapások azonnali, közép- és hosszútávú hatásait, amik komplexen jelentkeznek a környezetre, egészségre, infrastruktúrára, élelmezésre, biztonságra, klímára, és a világgazdaság egészére vonatkozóan. Továbbá az

²³¹ Gro Nystuen, Kjølvi Egeland: A ‘Legal Gap’? Nuclear Weapons Under International Law (https://www.armscontrol.org/ACT/2016_03/Features/A-Legal-Gap-Nuclear-Weapons-Under-International-Law, 2017.04.15.)

²³² <http://www.icanw.org/pledge/>

²³³ Humanitarian Pledge (http://www.icanw.org/wp-content/uploads/2015/03/HINW14vienna_Pledge_Document.pdf, 2017. 04. 19.)

aláírók felismerték, hogy a proliferáció, a jelenlegi nukleáris arzenálok fejlesztése, a nukleáris technológiák megszerzésének egyszerűsödése tovább növeli az atomfegyverek bevetésének kockázatát. Felhívták a figyelmet arra is, hogy egyetlen nemzeti, vagy nemzetközi szervezet sem rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek egy atomháborúból következő humanitárius katasztrófát megfelelően tudnának kezelni, és hogy egy nukleáris konfliktus az egész emberiség létét fenyegetné. Mindezeket szem előtt tartva a részes államok felhívták a nemzetközi közösséget a teljes nukleáris leszerelésre vonatkozó egyezmény kidolgozására, különös tekintettel az NPT-ben szerződő felek leszerelési tárgyalásokra vonatkozó kötelezettségének teljesítésére. Valamint felhívták a nukleáris fegyverrel rendelkező államokat, hogy tegyenek lépéseket mindenfajta nukleáris detonáció kockázatának csökkentése érdekében, ideértve az atomfegyverek működésből való kivonását, a telepített fegyverek visszavonását, a nukleáris fegyverek védelmi politikában betöltött szerepének csökkentését, és minden típusú nukleáris fegyver minél gyorsabb leszerelését.²³⁴

E vállalás érdeme, hogy a nemzetközi közösség viszonylag széles körét tudhatja maga mögött, illetve az is pozitívum, hogy a Marshall-szigetek üggyel ellentétben nem egy állam által kezdeményezett formális jogi eljárás, hanem a nemzetközi közösség széles spektrumát magában foglaló aktorok konszenzusa eredményeként megszülető iniciativa. Azonban a hasonló kezdeményezések fogyatékoságában sajnos a Fogadalom is szenved, amely probléma az, hogy ezt az okmányt sem írta alá egyetlen atomhatalom sem. Vagyis a kezdeményezés hiánya megint csak az, hogy hatékonysága megkérdőjelezhető, mivel csak és kizárólag a nukleáris fegyverrel rendelkező államok együttműködésével lehetséges komoly lépéseket tenni a tényleges leszerelés irányába. Ennek ellenére a dokumentum időzítése kiváló, mivel az államok egy jelentős részének leszerelési tárgyalások folytatása iránti elkötelezettségét mutatja akkor, amikor a Nemzetközi Bíróság éppen e kérdésben nem bocsátkozott érdemi tárgyalásba, ami formális jogi eljárás nélkül is megerősíti az *opinio iuris* létezését a kérdésben.

VII. Konklúzió

Jelen dolgozat célja az volt, hogy érzékeltesse, hogy milyen szerteágazó, bonyolult, és átpolitizált kérdés a nukleáris leszerelés problémaköre. Egyértelmű, hogy a tényleges, és teljes leszerelés csak hosszú, kompromisszumokkal teli folyamat eredményeként valósulhat meg. Ebben a folyamatban kiemelkedő szerep jut a nemzetközi jognak, mint a nemzetközi

²³⁴ Uo.

kapcsolatok egyik legjelentősebb normarendszerének. Fontos szerep hárul továbbá a nemzetközi jog alapján létrejött szerződésekre, és a különböző nemzetközi szervezetek által végzett jogalkotói és jogalkalmazói szerepre. Utóbbi tekintetében különösen jelentős az ENSZ és szervei, illetve a Nemzetközi Bíróság tevékenysége.

Az ENSZ a nemzetközi béke és biztonság érdekében fejt ki tevékenységét. E tevékenység keretében a Szervezet kötelezi tagjait, hogy a vitákat békésen rendezzék, és kötelezettségeiknek jóhiszeműen tegyenek eleget. Ezek az alapelvek vezérfonalakként szolgálnak a nukleáris fegyverekre vonatkozó nemzetközi egyezmények számára, és a nemzetközi jog e kikristályosodott elvei adják az alapot annak is, hogy az atomfegyverek szabályozásának végső célja az, hogy az ilyen fegyvereket teljes mértékben, és végleg leszereljék. Ebben az igen nehéz, és felettébb hosszú munkában fontos szerep jut az ENSZ főbb szerveinek, így elsősorban a Biztonsági Tanácsnak és a Közgyűlésnek. Ugyanakkor számos szakosított szervet is létrehozott az évek során, amelyek a sokasodó feladatokat, és jogforrásokat hatékonyabban tudják kezelni, és speciális jellegükből adódóan megfelelőbben tudják előmozdítani a leszerelés ügyét.

Számtalan bilaterális, és multilaterális megállapodás született a nukleáris fegyverek számának korlátozásáról, birtoklásáról, teszteléséről, az e fegyvereket célba juttató eszközökről, atomfegyvermentes övezetéről. A megállapodások többsége célul tűzi ki végső soron a teljes leszerelést, valamint kivétel nélkül hivatkoznak az ENSZ Alapokmányában nevesített elvekre, a béke és biztonság előmozdítására. Azonban e szerződések egyike sem zárja ki az atomfegyverek bevetését, valamint egyik sem jutott még el oda, hogy a teljes leszerelést kimondó szabályozáshoz ténylegesen közel kerüljön. Ennek oka, hogy a legfőbb atomhatalmak politikáját már évtizedek óta a fegyverkorlátozási megközelítés határozza meg, amelynek alapja az atomfegyverek birtoklásával járó kockázatok minimalizálása, mintsem a teljes és tényleges leszerelés.²³⁵

A Nemzetközi Bíróság 1996-os tanácsadó véleménye a nukleáris fegyverek jogának egyik neuralgikus pontja. A Véleményben a testület egyrészt tisztázta, hogy nincs olyan norma a nemzetközi jogban, amely megengedné az atomfegyverek használatát, azonban az egyes fegyverekkel kapcsolatban a szabályozás általában a tiltó módszert alkalmazza, vagyis meghatározott fegyverek használatát kizárja. A nemzetközi jog jelen állapotában nincs olyan norma, amely kifejezetten, átfogó jelleggel megtiltaná a nukleáris fegyverek használatát, illetve az ezzel való fenyegetést. Tehát sem emberi jogok, sem a környezeti jog, sem más

²³⁵ Falk i.m. 64. o.

jogforrás nem tartalmaz szó szerinti tilalmat. Ennek ellenére az ENSZ Alapokmányába ütköző használatot a Bíróság jogellenesnek minősítette. Sőt, azt is kimondta, hogy a humanitárius jog elvei és szabályai általánosságban nem teszik lehetővé atomfegyverek bevetését. E szabály alól azonban az állam túlélésének érdekében kivételt engedett a testület, valamint a fenyegetés tekintetében nem zárta ki, hogy az elrettentés politikájának körében e magatartás jogszerű lehet. Végül a Bíróság nemzetközi szokásjog részeként deklarálta, hogy minden államnak kötelessége jóhiszeműen tárgyalásokat folytatni, és egyezséget tető alá hozni -szigorú és hatékony nemzetközi felügyelet alatt- a teljes nukleáris leszerelést illetően. Véleményem szerint helyénvaló, hogy a Bíróság nemzetközi jogi kötelezettségek értékelése során a pozitívizmus talaján állt, és csak az ellenvéleményekben jelentek meg természetjogias érvek,²³⁶ mivel csak ilyen értelmezési kerettel vonhatott le a Bíróság valóban helyes jogértelmezési következtetéseket és kerülhette el akár csak a látszatát is a politikai jellegű deklarációnak.

A nemzetközi atomjog legújabb fejezetként szerepelt a Marshall-szigetek által a kilenc atomhatalom ellen 2014-ben a Bírósághoz benyújtott keresete. Végül három ügy került ténylegesen a bírák elé, amelyeket hasonló érvek és ellenérvek felsorakoztatása után szinte ugyanúgy ítélt meg a testület. A Bíróság mindegyik ügyben elutasította joghatóságát, arra hivatkozással, hogy nem állt fenn a felek között jogvita. A Bíróság így kikerülte, hogy érdemben állást kelljen foglalnia az 1996-ban kimondott leszerelési kötelezettséget illetően ezekben a konkrét esetekben. Ellenben a keresetek elbírálhatóságát illetően egy új kritériumot (*awareness* vagy tudatosság kritérium) dolgozott ki a Bíróság. Tehát a Marshall-szigetek ügy nem hozott áttörést a nukleáris fegyverek jogában.

A „Humanitárius Fogadalomban” arra jutottak a résztvevők, hogy a nukleáris fegyverek jogának szabályozása potenciálisan hiányos, mivel a vegyifegyverekkel ellentétben előbbiekre nem vonatkozik kifejezett és általános tilalom.²³⁷ Más álláspont szerint nem joghézagról (*legal gap*), hanem megfelelési hézagról (*compliance gap*),²³⁸ lényegében kötelezettségzegésről van szó -erre alapozta álláspontját a Marshall-szigetek is. Utóbbi álláspont véleményem szerint tarthatóbb. Ugyanis az 1996-os tanácsadó vélemény kimondta, hogy általánosságban a humanitárius jog tiltja nukleáris fegyverek bevetését, és ez alól csak a fent részletezett, abszurd, és igen hipotetikus kivételek tekintetében nem tudta megállapítani a

²³⁶ Falk i.m. 66. o.

²³⁷ Uo.

²³⁸ John Burroughs, Peter Weiss: Legal Gap or Compliance Gap?

(https://www.armscontrol.org/ACT/2015_10/Letter-to-the-Editor/Legal%20Gap%20or%20Compliance%20Gap, 2017.04.15.)

megengedhetőséget, vagy a tilalmat. A joghézag mellett érvelők is elsősorban a humanitárius jogra -különösen a megkülönböztetés, arányosság, elővigyázatosság, civilek védelme elveire-hivatkoznak,²³⁹ azonban láttuk, hogy e szabályok és elvek implicit jóformán lehetlenné teszik a nukleáris -különösen a stratégiai- fegyverek jogszerű bevetését, mivel ezek jellegüknél fogva aránytalan kockázatot jelentenek, így alkalmasak arra, hogy kitöltsék a nukleáris jogban jelentkező konvencionális szabályozási hiányt. Tehát annyiból helyes a joghézagra hivatkozás, hogy explicit, teljeskörű tilalom még nem létezik a nukleáris fegyverek bevetését illetően, azonban fő szabály szerint a humanitárius joggal nem egyeztethető össze az atomfegyverek használata, következésképpen az nem is lehet jogszerű, csak és kizárólag abban az esetben, ha fennálnak a kimentési okok, amely okok értékelésének mércéje a humanitárius jognak való megfelelés. Vagyis egy esetleges nukleáris fegyverek bevetését tiltó egyezmény nem konstituálná, hanem csupán deklarálná a már amúgy is létező, humanitárius jogban benne rejlő tilalmat, illetve annyiban hozna újat, hogy tisztázhatná a kimentési okok megítélését. A joghézag látszatát az okozza, hogy természetesen nem lehet szó hatékony, teljes leszerelésről a nukleáris államok közreműködése nélkül.²⁴⁰ Mivel utóbbi államok továbbra is birtokolnak atomfegyvereket, ezért ők az 1996-os tanácsadó vélemény tárgyalásánál kifejtett kivételeket hangsúlyozzák, ami a dolog természetéből fakadóan érthető. Erre egyrészt azért van lehetőségük, mert az atomfegyverek tartása, amint azt láthattuk kiforrott szabályozással bír a nemzetközi szerződések jogában. A használattal kapcsolatban pedig az ad okot a félreértésekre, hogy a közvetett, fegyveres összeütközések jogán keresztül, „benne rejlő” szabályozás rontja a tilalom hatékonyságát, és tágabb értelmezési kereteket biztosító interpretálásra ad lehetőséget, illetve nem jelent átfogó, teljes prohibíciót. Ennél fogva kétséget kizáróan hasznos lenne egy kifejezett tilalmat kodifikáló szabályozás, már csak azért is, mivel így az esetleges kimentési okokat, kivételeket is egyértelműen meg lehetne határozni, vagy éppen ellenkezőleg teljes körűen, minden használatot be lehetne tiltani. Úgy gondolom, hogy a Nemzetközi Bíróság 1996-os véleményéből is ez az álláspont olvasható ki, amit alátámaszt a leszerelési tárgyalások jóhiszemű folytatására vonatkozó kötelezettség szokásjogi szabályként való elismerése is. Ugyanis e kötelezettség kényszerrel keletkeztet az atomhatalmak részére is, hogy egy közvetlen szabályozás kialakításában vegyenek részt, vagyis jogi kötelező erőt, és támogatást biztosít az effektív leszerelés nemzetközi erőfeszítése számára. Szóval e tágra hagyott kötelezettség megszegéséről van szó, ami nem joghézag, hanem inkább jogalkalmazási hézag, mivel a Bíróságnak nem sikerült pontosítani a teljes

²³⁹ Nystuen, Egeland i.m.

²⁴⁰ Burroughs, Weiss i.m.

leszerelésre vonatkozó kötelezettség tartalmát, és továbbra is határozatlan az az időpont, amikor elmondhatjuk, hogy egy atomfegyverektől mentes bolygót hagyunk az utánunk következő generációknak örökül. Összefoglalva véleményem szerint a nemzetközi nukleáris fegyverek joga nem tartalmaz kifejezett tilalmat az atomfegyverek bevetésére, ennek ellenére a humanitárius jog szabályaival és elveivel nagy valószínűséggel nem összeegyeztethető a fegyverek használata, ennél fogva ez nem is lehet jogszerű a nemzetközi jog keretei között. Továbbá létező, fennálló, effektív szabálya a nemzetközi szokásjognak a tényleges, hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósuló, teljes nukleáris leszerelésre irányuló tárgyalási, és egyezménykötési kötelezettség. Azonban utóbbi kötelezettség túlságosan tág időbeli dimenziója, és kényes politikai karaktere miatt a jelenlegi helyzetben jogi úton nem kikényszeríthető, ezért hatékonysága minimális. Az én meglátásom szerint a status quo-t csak belülről, valamelyik atomhatalom védelmi politikájának drasztikus változása boríthatná fel, külső -nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államok, nemzetközi szervezetek felől érkező hatásoktól nem várható tényleges, gyors eredmény, hanem marad a lassú, kis előre- és oldallépésekkel történő, kompromisszumos haladás, és annak az axiómának az elfogadása, hogy „a békéért folyó küzdelem tartós folyamat.”²⁴¹

²⁴¹ *Liwa-Horváth* i.m. 23. o.